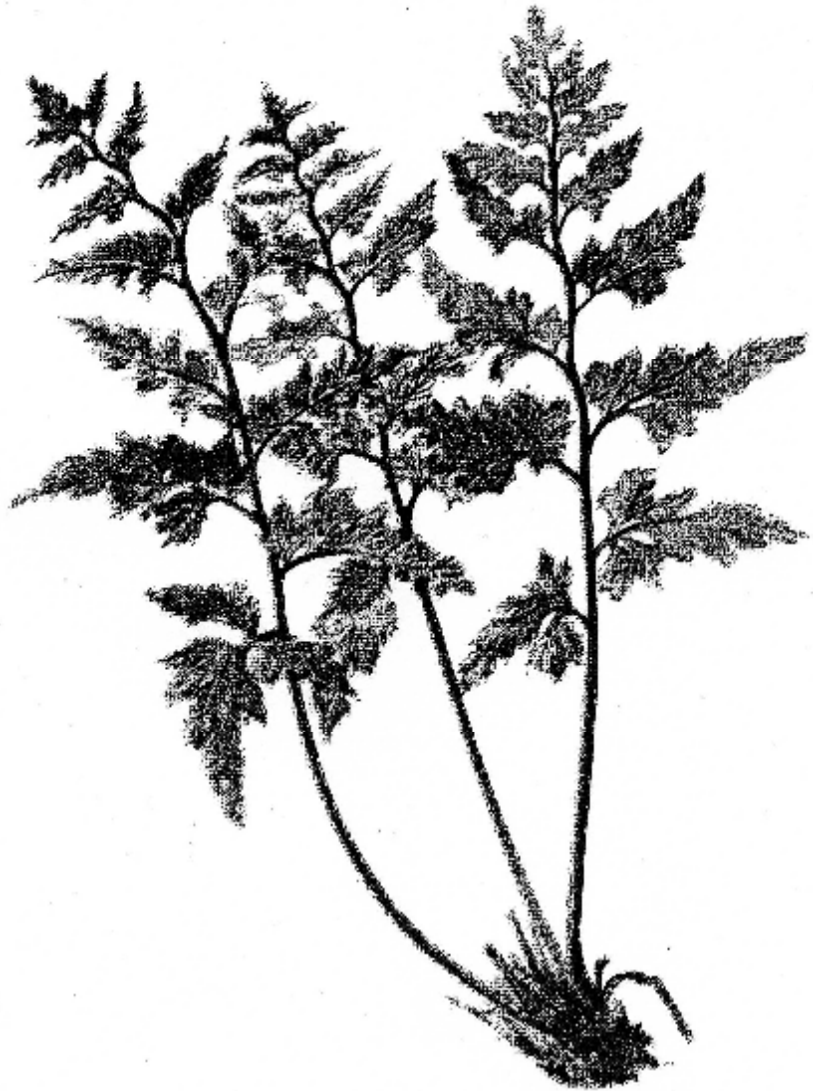

FOLIA SELECTA

KUKLAY ANTAL: Pilinszky János <i>Kar és nyak</i> című verséről	1
JEAN COCTEAU és JACQUES MARITAIN levélváltása	2
FLORILEGIUM	52
A recski „mise”	

Köröm 2006 szeptember

Pilinszky János

KAR ÉS NYAK

Megszültél és megöltél.
Vasmarokkal öllelek és kapaszkodom,
de nincs erő, mely egybeforraszthatná
a karomat és nyakadat.

Édesanyám, egy olyan alakzatról
fognak leszedni téged-engem,
hogy botrány leszünk. Én a kar,
és te a nyak.

Az allegória a konkrét és az absztrakt házassága: egy elvont fogalom megszemélyesítése. Ilyen allegória a nyelv és a költői tehetség, mint anyagyermek kapcsolat elképzelése, vagyis a Költő, mint az Anyanyelv gyermeke. A Költőt – tehetségét, anyagát, stílusát – az Anyanyelv formálta a méhében, az idők mélyén, végtelen sok sejtje, a „beszélő emberek” (ma-gyarak) sokasága által.

Mindent az anyjának köszönhet, akibe a csecsemő „több tonnás szorításával” kapaszkodik, hiszen nélküle nem tud élni. Szeretné mindenestől birtokba venni örökségét, „felfedezni azt, ami az övé”: MINDENT kimondani az ANYA NYELVÉN. A költő, akinek „elérhetetlen vágyaktól vérzik homloka mély sebekben”, a végtelen igézetében és árnyékában napról-napra egyre jobban érzi kicsinységét, gyengeségét, hogy nem képes elérni a tökéletességet, kimondani a kimondhatatlant. Minél mélyebbre hatol be a nyelv gazdagságába, titkába, annál jobban megsemmisül, elhalkul, elhallgat. Végző „költeménye” a CSEND. A maga módján bejárja a Filozófus útját: „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.”

De mit kezdjen az utókor a „Néma Dalnokkal”? Botránkozik rajta. Ahogy egy irodalmárfeleségtől hallottam: „Pilinszky élete végére kiírta magát.”

Valójában pedig gazdagított bennünket egy fájdalmasan szép allegóriával, és megvigasztal mindenkit, aki szeretné birtokba venni ÖRÖKSÉGÉT.

Törőcsik Mari szerint kortársai közül egyedül ő volt modern.

Jean Cocteau

LEVÉL JACQUES MARITAINNEK*

*Mi, akik tudjuk, mint jelent:
otthagyni a bált és a borozgatókat.*

Előszó

Róma, 1917 húsvét táján.

Miután két hétig dolgoztunk a *Parade*-on – ezalatt semmit nem értünk rá megnézni – Picasso meg én elmentünk sétálni.

PICASSO: Nézzünk meg egy templomot! (*A templom tele van hívekkel, gyertyákkal, zenével és imádsággal. Lehetetlen bemenni.*)

ÉN: Nézzünk meg egy másikat. (*A helyzet ugyanaz. Szótlatlanul megyünk tovább.*)

PICASSO: Úgy élünk, mint a kutyák.

---

* Jacques Maritain: OEC Vol. III. 663-737.p.

Ez a levél egy fejezetet zár le, mely a Le Coq et l'Arlequin-nel kezdődött.

Kedves Jacques!

Ön olyan, mint egy mélytengeri hal. Csillogó és vak. Lételeme az ima. Az imán kívülre kerülve mindennek nekiütközik. Az ügyetlenség: ez az, ami közös bennünk. A tomista máz leplezi az Ön ügyetlenségét, az enyém pedig egy halom félreértés következtében ügyességnek látszik. Mi nem vagyunk gonoszok. A Gonosz árulónak tartana bennünket.

Én rossz tanuló vagyok. Az iskolában csak rajzból és tornából sikerült jó jegyeket szerezni. Ön filozófus. Szégyenkezni kellene. De földiek vagyunk, illetve ugyanúgy hontalanok.

Gondolja csak el: nekem folyamatosan a levegőben kell tartanom magamat és gyakorolni a repülést. Így tudom csak a változatosság és a szellemi frissesség benyomását kelteni. Ha nem zuhanok rá egyenesen a dolgokra, képtelen vagyok rendes körökkel megközelíteni őket. Maga viszont sosem csal, egyetlen kört sem hagy ki. Fölemelkedik, amikor úgy tartja kedve, onnan, ahonnan akar. Nem gép segítségével száll fel. Könnyedén emelkedik az Önt hívogató régiókba. Én gép segítségével repülök, és zuhanva jutok előre. A sértegetésekkel szembeni visszavonulásom oka nem a gőg, hanem a félelem attól, hogy rosszul játszom a szerepemet a vitában.^{1a}

Mielőtt ismertem volna, Ön idézett engem a könyveiben. Találkozott Georges Auric-kal Bloy-nál. Auric akkor tizenöt éves lehetett. Amikor néhány évvel később felismertem szunnyadó tehetségét és neki dedikáltam a *Le Coq et l'Arlequin*-t, ő felolvasta Önnek a *Le Cap de Bonne Esperance*-ot, és elmesélte Önnek az én titkos vállalkozásomat. Auric ugyanis egyfajta védekezésből igen távan értelmezi a diszkréciót. Önök az ő versailles-i barátai voltak, akiket én nem ismertem. Hogy művem Önnek megtetszett, ez annyira meglepte az Ön környezetét, hogy azt hitték, pusztán udvariasságból dicséri. Az egyik közeli ismerőse, akit én jól ismertem, az Ön barátjának nevezett jóval azelőtt, hogy megismerkedtünk volna. Elképzelhetetlen volt számára, hogy Ön engem idéz, anélkül, hogy ismernék egymást.

A gőgös előítéletek torzító lencséje megakadályozza az embert a tisztánlátásban. A gyermek szeme és az általa nézett dolgok közé nem tolikodik még semmi. A gyermek szeme azonban korrigálásra szorul. Az Ön tekintetében az a csodálatos, hogy egyszerre tiszta és pontos.

---

^a A számok a levél végén lévő utóíratra utalnak, a betűk pedig a lap alján lévő jegyzetekre.

Egy hozzám hasonló lélek belebonyolódna mindenféle számítgatásba, és egy óra leforgása alatt tízszer is eltévedne, ha megpróbálna kiigazodni egy térképen. Egy módszer állt csak rendelkezésemre, és alkalmaztam is: az őszinteség. Mindent elmondani, mindent megmutatni, meztelenül élni. A mi szerény korlátainkkal próbáltam helyettesíteni a magabiztos férfi által választott korlátokat. Úgy vélem, hogy a misztériumok a vallomásoknál kezdődnek. A képmutatás és a titkolódzás, melyeket gyakran misztériumnak vélnek, annak a nyomába sem érnek.

Márpedig az őszinte ember nem kegyetlen, és mivel soha nem mond ellent önmagának, és könnyedén mozog, ügyes játékosnak bizonyul. Ennek a módszernek megvan az az előnye, hogy el lehet felejteni mindenfajta stratégiát, és mivel az igazságot mindenki máshol keresi, mint ahol van, a költő köré szükségszerűen olyan legenda szövődik, melyet pózolóssal nem tudna elérni.

Az én legendám a tefőfokán volt, amikor kapcsolatba kerültünk egymással.^b Az védelmet nyújtott nekem. Az emberek véleménye lerombolja az általuk alkotott személyiséget. Nem valóságosan, csak jelképesen helyez minket máglyára.

A közönséges szemlélő számára a kötél-táncos mozdulatai a levegőben neveltségesekek. Ön viszont, aki belelát az emberbe, aki megsajnál, rögtön látta, hogy ez a viselkedés elkeseredett küzdelem volt, szemtől-szembe a halállal.

1917-ben a Chatelet-ben a *Parade* botrányos előadása után két hízelgő megjegyzést hallottam. Előbb egy színházigazgató kiáltotta: „Már nem Guignol korában élünk!” Majd hallottuk Picassóval, amint egy úr így szólt a feleségéhez: „Ha tudtam volna, hogy ez ekkora badarság, elhoztam volna a gyerekeket is.”

Állítom, hogy az Önben élő gyermek az, aki észrevesz engem. A gyermek meglátta a gyermeket. Ahogy a felnőttek asztalának két végén ülő gyermekek is majd felfalják egymást a szemükkel.

Igen, kedves Jacques, amikor először vacsoráztam az Önök meudoni ebédlőjében, újból éreztem a Maison-Lafitte-i szagokat, ahol születtem. Ugyanazok a székek, *ugyanazok a tányérok*, melyeket betegesen mindig úgy forgattam, hogy a kék motívumok a pohár talpához kerüljenek.

A gyermekség jegyében kötöttünk ismeretséget egymással. Ezt újra és újra ismételnem kellett, hogy méltónak érezhessem magamat az Ön vendégszeretetére, melynek láttán az emberben fölmerül a kérdés, vajon az Ön egész teste nem egy udvariasságból szőtt ruha-e, melyet gyorsan fölkap a lelkére, hogy fogadja a barátait.

---

^b Mivel egy divatos étterem az én egyik komédiám címét viseli, az emberek azt hiszik, hogy bárókat igazgatok, az éjszakai élet egyik figurájának tartanak, mindenféle szeszélyeket és különcségeket tulajdonítanak nekem. Ön jól ismeri életmódomat.

Az ég parasztjai

Párizs halálosan fáraszt és kifacsar. Tizenhárom éve visszahúzódtam a világból, magányos ember vagyok, vadonbeli kedvtelések között.^c

Piquey-ben egy kunyhóban éltem. Ha az ember egy hétig mezítláb jár, megkérgesedik a talpa. Ráléphet a kagylókra és az üvegszilánkokra anélkül, hogy fájna. A fehér bőr bátortalanná tesz. Mihelyt azonban barnák vagyunk, beleolvadunk a környezetünkbe, a fák és az állatok közé: nem merünk többé ruhába bújni. Egy puskával indultam el (atavizmusból; nem ölk, csak tobozokra lödözök) és áthatoltam a bozóton. A puha homok égeti a lábat, mint a forró hamu. Három dűnével arrébb – melyekben sehol egy lábnyom, leszámítva az enyéimet, melyek az előző napról maradtak ott – már az óceán morajlik. Kilométerekről hallható a hullámok zaja. Megtörnek és összezsapnak, miközben mindenfelől gyöngyporral vonják be a hátteret. Fürdünk a kutyáimmal, majd fekszem a napon. Sehol egy részlet, mely jelezné a kort, lebegek az időben.

Másik díszlet: Ahusky. Az egész falu egyetlen fogadó. Miből is áll egy baszk falu voltaképpen? Templom, homlokzat, fogadó. Az ahusky-i fogadóban egy régi kocsiszínt kápolnává alakítottak. Fal, homlokzat. Deszkából kellett megépítenem az asztalomat. Sehol egy fa. Csak elhullott állatok csontjaiba botlik az ember. Keselyűk úsznak a levegőben, mögöttük völgyek látszanak. Nyájak nőnek ki a sziklákból és bégetnek. Ezek a siralmak, ezek a sápadt profilok, ez a gyapjú és ezek a szemek: a zsidó nép jut az ember eszébe. A pásztorok nem beszélnek semmiféle nyelven: kurjongatnak. Az ahusky-i forrás híres arról, hogy a vize vesehajtó. A világ négy sarkából jönnek ide az emberek, hogy megtöltsék korsóikat. Az asszonyok várnak a cseppenként csordogáló vízre. Körös-körül beszélgető, heverésző, szundikáló emberek. A forrás egyfajta zarándokhely lett.

Itt, Villefranche-ban is, minden este kiülök egyedül a kikötőbe. Kellemes a megszokás. Jobbra kigyullad egy csillag, majd mindjárt egy másik Saint-Jean fölött. Jól ismerem, milyen sorrendben gyúlnak ki: az első és a második csillag között egy öreg ember lépked kecskéje kantárját fogva. A bárkák összekoccannak, a világítótorony végigpásztázza a tengert. Ahogy beszélnek hozzám a halászok, nem látván az engem körülölelő halált, az az illúzióm, hogy élek.

---

^c Még a háború alatt is, északon a Somme-nál. A *Discours du Sommeil*-ből és a *Thomas* sorai közül kiviláglik, hogy a „háborút szeretve” majdnem a felületesség hibájába estem, pont a világi kötelezettségeimmel való gondviselés-szerű szakításom miatt. Nevetséges azzal kérkedni, hogy „megjártam a háborút”. Hiszen még csak fel sem tűnt nekem az *Écho de Paris* néhány nevetséges pontatlansága. A bátyám viszont maga a tapintatosság: rengeteg kitüntetés közé alig teszi ki a becsületrendjét.

Efféle dolgok örvendeztetik meg az értelem ünneplőjébe öltöztetett lelkemet. Párizsban okosnak látszom: ez a szerep összetör. Ha nyilvános helyen vagyok, csak a menekülésen jár az eszem.

Ami mégis arra készítet, hogy kapcsolatba lépjek időnként a fényűzéssel és a lármával, az az, hogy képtelenség a vidéki emberek idegzetével élni a városban. Menekülök ettől az idegbajtól; itt nincs helye a szívnek. Erre célzott Max Jakob, amikor ezzel az ajánlással küldött hozzám egy fiatal költőt:” Faragj belőle hozzánk hasonló földművest!” Minél többet gondolok rá, annál inkább úgy tűnik, hogy a földművesek – ahogyan ő nevezi, vagy földnélküliek, ahogy én hívom őket – által megművelt föld maga az ég. Igen, mi az ég parasztjai vagyunk. A költészet pedig a mi tájszólásunk.

Vajon hiba a gyengeség? Az Öné minden esetre a belülről megvilágított alabástromhoz hasonló. Az Ön lelkében a hibák is szépséggé lényegülnek át. Ön maga az átlátszóság, a test áruhájába bújt lélek, egy tiszta gyolcson hagyott arc lenyomata, az Ön gyengesége iszonyatos erő, a munkások ereje. Volt lehetőségem megbizonyosodni erről. Ne mondjon ellent. Ott tétováztam, mint egy idióta, az ég partján. Max Jakob imádkozott, hogy beleesek, Reverdy dühöngött. Ön viszont belelökött, mint egy gyilkos. Tudta, hogy nem úszom, de azt is tudta, hogy mire képes az életösztön, főleg, ha nem az élet élvezetéről van már szó, és nem az irhánk, hanem a lelkünk megmentése a cél

Erre a merényletre még visszatérek.^d

Isten akar engem

Elveszítettem a hét legjobb barátomat, de mondhatnám azt is, hogy hét alkalommal kaptam kegyelmet Istentől úgy, hogy észre sem vettem. Megajándékozott egy barátsággal, majd elvette tőlem, küldött egy másikat, és így tovább. Hétszer is bedobta a horgot, majd kihúzta nélkülem. Elengedtem a csalit és ostobán visszaestem. Ne higgye, hogy fiatalon megölte a barátaimat: angyalnak öltöztette őket. Egy betegség vagy a háború jó ürügy volt erre.

Ön tudja, hogy mit nevezek az „ég kesztyűjének”. Az ég, amikor hozzánk nyúl, hogy be ne szennyezze magát, néha kesztyűt húz. Raymond Radiguet egy ilyen kesztyű volt. A formája úgy nyúlt az égbe, mint egy kesztyű. Amikor az ég lehúzza a kezéről a kesztyűt, az a halál. De ezt a halált igazi halálként értelmezni olyan lenne, mint összetéveszteni egy üres kesztyűt egy levágott kézzel.

Résen voltam hát. Rögtön kitaláltam, hogy Radiguet-t csak kölcsönbe kaptam, és vissza kell majd adnom. De meg akartam játszani a tudatlant, hogy kerül, amibe kerül, eltéríthessem őt a reá váró haláltól.^e

---

^d Volt egy cinkostársa is: az Ön felesége, aki látszólag olyan gyöngye, mint „Szűz Mária fonala”, az ökörnyal, valójában pedig Krisztus katonája.

^e Néha lehetségesnek tűnt. Romain Rolland így írt nekem a *Bal* kapcsán: „Ha egyszer valaki ilyen karmokat mélyesztett az életbe, hogyan is engedhetné el azt?”

Szegényes cselek. Azt hittem, hogy – mint a hajókat – ólomnehezékekkel látom el, ha könyveket csalog ki belőle, de csak könnyítettem rajta. Minden egyes könyvével egyre beljebb és beljebb hajózott a nyílt tengeren, valami rejtélyes helyre, ahol minden biztonnyal várták őt.

Nyáron magammal vittem vidékre.²⁾ Jó kisfiúként viselkedett, iskolás füzetekbe írt. Néha fellázadt, mint egy iskolás gyerek a nyárra kapott feladatok ellen. Meg kellett őt dorgálni és be kellett zárni. Erre dühösen összecsapott egy fejezetet, amit később persze újraírt.

A városban kegyetlen volt a tél. Hiába könyörögtem neki, változtattam meg az életmódomat, próbáltam példát mutatni. Adósságok, alkohol, álmatlanság, szennyesruha-hegyek, menekülés szállodából szállodába, lebujból lebujba – ebből állt metamorfózisának lényege, melyre 1923. december 12-én került sor a Piccini utcai szanatóriumban.

Ez alkalommal kicsit felemelt a horog. Félúton engedtem csak el, és hagytam, hogy leszakadjon belőlem egy darab. Ilyen állapotban találkoztam Önnel. Az én átlátszóságomat még csak nem is lehetett az Önéhez hasonlítani, de azért távol tartotta tőlem azokat a vaskosságokat, melyek Önt annyira el tudják csüggeszteni. Könnyen szót értettünk egymással.

Ez a tragédia egy olyan időszakot zárt, melyben Eric Satie irányítása alatt egy zenészcsoporttal azon igyekeztünk, hogy megtisztítsuk a francia zenét, mely búbajos varázslat alatt állt. Satie a zene szentje volt. (Hála Önnek, Maritain, keresztényként halt meg.) Ez a szavakkal nem jellemezhető ember önmagára is fintorgott. Attól félt, hogy a mesterek hibájába esik: szépnek találják magukat, és ettől elérzékenyülnek. A formát állította a forma tükörképe helyébe, és megtanított minket arra, hogy ami nagy, az nem tűnhet nagynak, ami új, az nem tűnhet újnak, és ami naiv, az nem tűnhet naivnak. Megtanította, hogy az igazi művészek amatőrök voltak, vagyis olyan emberek, akik – a Larousse szótár meghatározása szerint – „szeretik a költészetet anélkül, hogy foglalkozásukként üznék”. Ujjával mint egy öreg hegyi vezető rámutatott az Alpok csúcsaira, az amatőrök láncolatára, akiket a professzionalisták összevisszasága fűz egybe. Kulcsot adott álmainkhoz, programot feladatainkhoz. Radiguet segítségemre volt. Vagyis megvilágosított néhány műfajt. Ilyen volt a vígjáték, a színmű, a tragédia, a regény és a színház. Radiguet még hozzávette a reklámot is. Egy új módját látta benne a gyors sikert kockáztató művek leleplezésének.

Rendszeres szombati vacsoráinkon (négy éven át: 1919-1922) Radiguet a fiatal sakktehetség szerepét játszotta. Rövidlátó tekintetéből, rendetlenül megnyírt hajából és cserepes ajkaiból áradó megvetésével és némaságával mindnyájunkat legyőzött. Azt ugye nem is kell mondanom, hogy a legnagyobb játékosokkal ült egy asztalnál?³⁾

Minden egyes mozdulata azon sikerek egyikét jelezte, amelyeket az ember a hatalom receptjének ismerete nélkül ér el.

Olyan kemény volt, hogy csak gyémánttal lehetett a szívébe hatolni. Azzal vádolták – mint Madame La Fayette-et -, hogy túl száraz. Bocsásson meg, amiért ennyit beszélek róla, de tudja jól, hogy nagy fájdalmaim egyike volt az, hogy Ön nem ismerte.

A Collège de France-ban 1923-ban tartott beszédem címe, a *D'un ordre considéré comme un anarchie* (Az anarchiának tekintett rendről), jól tükrözi a nevetések, botrányok, prospektusok, dobok, az alkohol, a könnyek, a gyász, a születések és az álmok eme meteorjának szellemét, mely megdöbbentette az 1918 és 1923 közötti Párizst.

Rómeó

Radiguet halála számomra felért egy altatás nélküli műtéttel. Elcipeltek Monte Carlóba, ahol tanúja lehettem Poulenc *Biches*-je és Auric *Facheux*-je sikerének. Hazatérésemkor Beaumont gróf rábeszélte a *Rómeó és Júlia* rendezésére. A szöveg 1916 óta készen volt. Azzal próbálkoztam – még az *Antigoné* előtt –, hogy megfiatalítsam a nagy remekműveket, megfoltozzam, kisimítsam őket, megszabadítsam őket a patinájuktól, az elhalt részektől. Vagyis Sztravinszkijhez hasonlóan – aki így válaszolt, amikor szemére vetették Pergolesivel szembeni tiszteletlenségét: „Önök tisztelik, én szeretem” –, frigyre akartam lépni velük.⁴⁾

Milyen varázslatosan ragyogóak voltak ezek a Cigale-beli előadások! A kulissza még egy nyugodtnak tűnő darab esetében is egy süllyedő hajó. A félhomályban a színészek, a technikusok és az öltöztetők stábjja néma csendben sűrög-forog, ideges örült feszültség mindenütt. Mercutiót játszottam. Az öltözőmet csak egy folyosó választotta el a színpadtól. Az aláfestésül szolgáló kürtök hangja beszüremkedett hozzám és nagyon felkavart. Sírtam a fáradtságtól. Állva elaludtam. A társaim úgy löktek ki a színpadra, mint egy ösvért.

Az öltöztetőnőm mindig így mondta: „Jean úr halála előtt” vagy „Jean úr halála után”. Valóban, egyszer sem játszottam el azt a jelenetet anélkül, hogy ne reménykedtem volna abban, hogy a játékom becsapja a halált, és ráveszi őt arra, hogy elragadjon.

Szóval a két hónapig tartó éjt nappallá tévő munka, a szomorúság, a rendszertelenül bevett orvosságok következtében egy olyan bogár lett belőlem, melynek Jean Hugo jelmeze volt a páncélja. Ha félbevágtak volna, tovább éltem volna, mint egy darázs, festett szárnyaival és lábaimmal verdesve. Mert szívós vagyok. Ez kell is ahhoz, hogy az ilyesmiket el tudja viselni az ember.

Kegyelmet kértem. Annyira egyszerű volt kérni a Kegyelmet. Mint azok a nizzai házak, melyeknek zsalugáteres ablakai beleolvadnak egy reklámszöveg óriás betűibe, úgy voltam én Istenben, és soha nem léptem ki, hogy kívülről lássam az ablakomat.

Valamilyen gonosz erő továbbra is vesztetre tört. Szárazságot és emlékeket láttam magam előtt. Csendre intettem magam az *újabb parancsig*, s a parancs szót természetfeletti jelentéssel véltem felruházni. Egyszerűen annak a futónak a félelmei gyötörtek, aki rosszul osztotta be energiáit, és már a futam felénél csődöt mondott.

Az ópium

„Gyónjál meg és áldozzál!” – tanácsolta Max Jakob. „Hogyan?” – írtam neki Saint Benoît-ba. – Azt mondd, kapjam be az ostyát, mint aszpirintablettát?” Mire ő így válaszolt: „Az ostyát úgy kell bevenni, mint az aszpirint.”

Emlékszem, egyik versében van egy angyal, aki dühöng Max ostobasága miatt. Most rajta a sor, hogy angyal legyen, és dühbe guruljon miattam. Lehetséges, hogy azt a módszert^f, melyet a szellem világának ajánlottam, nem ismertem fel a lelkekre vonatkozóan? Wagneriánus voltam. A szállingózó hóval kínáltak, a dicsőséges kenyérrel, a varázslatos kenyérrel. És én, aki makacsul mindig a keleti dolgokhoz húztam, a varázsszőnyeget választottam.

Kedves Jacques, az Ön elnézése határtalan. Még azt is elfogadhatónak tartja, hogy egy ember, akit halálosan kimerítenek a feladatai és a gyász, hagyja magát álomba merülni. Már régóta az álom volt a menedémem. A felébredés gondolata azonban megakadályozta, hogy jól aludjak, és rányomta bélyegét az álmaimra. Reggel nem volt már erőm újból nekigyürkőzni az életnek. Valóság és álom egymás fölé rakódtak és egy zavaros foltot képeztek. Felkeltem, megborotválokóztam és felöltöztem, majd céltalan bolyongásba kezdtem.

Ó, ezek a reggelek! Újból a piszkos vízben találja magát az ember, és muszáj úsznia. Ilyen állapotban az újságolvasás is elviselhetetlen. Ez a híradás a világ tevékenységéről és irányítóiról megöli az embert. Az ópiumba való menekülésem nem más, mint Freud *Flucht in die Krankheitja* (menekülés a betegségbe).

Nem szabad összekeverni az ópiumot a drogokkal. Soha nem szívtam ópiumot olyanok társaságában, akik azt rossz hírbe hozták. Egy valódi ópiumszívó, látván, hogy mennyire szenvedek, adta kölcsön a pipáját.

Az ópiumot nem lehet kipróbálni. Nem lehet játszani vele. Magáévá teszi az embert.⁵⁾ Az első érintkezés csalódást okoz. Kellemes gyümölcse csak hosszú távon érik be, és az elragadtatás csak akkor kezdődik, amikor már rabjává vált az ember. Nagyobb erőfeszítésembe került megbarátkozni vele, mint elszakadni tőle. A füst beteggé tett. Majdnem három hónapig tartott, míg hozzászoktam a varázsszőnyeg himbálózásához. Megmakacsoltam magam. Jobban bosszantott az ópiumnak az irodalom által keltett rossz híre, mint az, hogy nevetség tárgyává

---

^f és Pascal tanácsát

tesznek bennünket a sznobok.[§] Nem bánom ezt a tapasztalatot, és állítom, hogy az ópium, ha nem kellene ennyire végtelenül óvatosan bánni a használatával, sok lélek felemelkedését segítené elő. A nehézség abban áll, hogy észrevegyük, mikortól nem jótékony már.

(Gonosz tréfáinak egyike – melyet pontatlanság lenne az anesztézia számlájára írni -, hogy a tapintásérzetet odáig fokozza, hogy az embernek meggyőződése, hogy az általa megérintett tárgy egy test vele. Ha az ópiumszívó egyik ujja leesne a kezéről, nem lepné meg jobban, mintha a kezéből kihulló cigaretta kiégetné a ruháját.)

Vajon az ópium diktálja nekünk az agyafúrt érveket, hogy megvédjük őt, vagy pedig olyan tisztánlátással ajándékoz meg bennünket, amely józan állapotunkban eltűnik?

Amikor már nem bírtam nélkülözni az ópium nemes szertartásait, megérteni véltem, hogy az ópium iránti ellenszenv a romanticizmus terméke: a kényelmetlenség miatti előítélet. Mivel az olyan gyógyír, amely a szimpatikus idegrendszerre hat, megszünteti a lelki fájdalmat, illetve úgy átlényegíti, hogy már-már kellemesnek érezzük. Ez azt jelenti, hogy a lelki fájdalom pusztán fizikai fájdalom. Így arra a következtetésre jutottam, hogy örülség lenne megfosztani magamat az ópium segítségétől, amikor fogorvoshoz megyek. Miért – duruzsolta tovább Lorelei -, miért lenne szép a szenvedés? Csak középszerű költők veszik hasznát. A nagyok derűsen alkotnak.

Érti már a csalást? Az ópium kipárnáz minket, elvisz a holtak folyójához, testetlenné tesz, míg egy puha rétté nem leszünk. A test éjszakájában sziporkáznak a csillagok, de ez csak egy tükörben boldogság. Tetőtől talpig merő hazugság vagyunk. Mumifikálódunk, az üzem működése leáll. A szervezetünk nem engedelmeskedik többé, a láz és a testi fájdalmak iránt érzéketlenek leszünk, nem érezzük sem a hideget, sem a meleget.

A nápolyi festők szemfényvesztő színekkel díszítik a hotelszobákat. Az ópium pedig „lélekvesztő” képeket fest. Füstje kellemesen borítja be szobám falait. Kettő meg kettő többé nem négy: kettő meg kettő az huszonkettő. Egyfajta nyugtalanító eufória kerít minket hatalmába. A nyugtalanság – íme, a gyenge pont. Az ópium nyugalom. Amint a nyugtalanság felüti a fejét, el van veszve az ember.

A kínaiak keveset szívnek és keveset mozognak. Nem kérnek a drogtól különleges szolgáltatásokat. Tiszteletben tartják és hagyják szabadon szétterülni a hullámaikat. Mi a magunk durva módján olyan izgatottságot akarunk meríteni belőle, melyet ő utál, és mindig is büntetni fog. Kína azért szívja, hogy közelebb kerüljön halottaihoz. A láthatatlan világ egy mozdulatlan sebesség, az

---

[§] Mint ahogy az igazi festő nem visel hivalkodó jelmezt, az igazi ópiumszívó sem használ díszes pipát. Egy ócska bambuszt szív, a lehető legkevesebb kellékkel. A Bénares-nél, mely az ópiumszívók luxusdohánya, többre becsüli a legócskább kapadohányt.

önmagában való sebesség eredménye. Az ópium ehhez a bársonyos sebességhez hasonlít. Ahogyan a halottak egy kissé lefékeznek, kialakul egy találkozási zóna. Az élet és a halál továbbra is olyan távol maradnak egymástól, mint egy érem két oldala, de az ópium áthatol ezen az érmén.

A kínaiak persze kevésbé nemes célok érdekében is felhasználják az ópiumot. A kereskedelem esélyeit teszik egyenlőtlené azzal, hogy udvariasságból megkínálják a pipával az európaiakat, hogy becsaphassák őket.

Végül is az ópium hatásai különbözőek. Szabályozza az idegrendszert. Pótolja azt, ami hiányzik. Egyeseknek parafa öv, másoknak ólomnehezék. Nekem ólom. Ez a szkafander akadályozta meg, hogy elsodorjon a víz, és kapcsolataimnak pozitív irányt adott. Az ópium soha nem okoz látomásokat, legfeljebb elaltatja a „váltókezelőt”. Az elágazások vaktában alakulnak. A szellem össze-vissza siklik a lejtőkön. Felhúzzák, s szinte azon nyomban a kiindulási pontjától egészen messze találja magát. Néha sikerül legyőzni az ópium ellenállását, és az ember kifejt valami egészen banális gondolatot. A drog ilyenkor a víz deformáló szerepét játssza, melybe Kína horgonyának bonyolult fenségével szállnak alá a sötét búvárok.

Ezek a jelenségek akkor fordulnak elő, amikor egyedül szívja az ember, és a szemét is behunyja. Társaságban a hatása megoszlik. Segít meghitt légkört teremteni a lámpa körül, és azonos hőfokra hozza az egymástól elütő egyéneket.⁶⁾

De ismétlem: mi európaiak nem tudunk jól ópiumot szívni. Mivel nem viseljük el azokat a kényelmetlenségeket, melyeket egy egészséges lelkületű ember elfogad, növeljük az adagot. Szörnyűek az ébredések? – Elszívunk egyet reggel. És ha otthon nehéz elszívni, inkább esszük. De ezzel nagyon elszámítjuk magunkat. Tizenkét pipát kellene elszívni ahhoz, hogy egy labdac hatását elérjük, mivel az evéssel felszívódik a morfium és a drog^h is. És kezdődnek a problémák: habzó verejték, jéghideg végtagok, ásítózás, takony, könnyezés, a mellizom görcse. Bevallom, nem voltam tisztában ezekkel a tünetekkel. Öngyilkos akartam lenni, és jó nagy adagokat vettem be. De nem mindenki lehet öngyilkos. Az optimizmus, melyre ez a börtön készített, azt is sugallta, hogy lábalkak ki belőle. Az öngyilkosság csalás. Mi, ügyetlenek, képtelenek vagyunk csalni. Egyszóval az Öngyilkosok Klubjából azért kergettek el, mert nem tudtam csalni.

Ez volt hát az a kitérő, melynek köszönhetően önkéntes száműzetésbe vonultam a Chateaubriand utcai Városi Fürdőbe, ahol az ápolómmal kettesben töltött hatvan nap után Ön volt az első látogatóm.ⁱ

---

^h Hiába próbálnánk megmagyarázni ezt a szükségletet olyanoknak, kik még nem érezték. A többi drogos pedig egyáltalán nem ragaszkodik ahhoz, hogy eszébe idézzük az alaktalan állatnak ezt az égető szorongását.

ⁱ A fürdő már nincs többé. Az első csákányütés távozásom napján érte. Később láttam még a szemben lakó Hugo barátoméék ablakából bontás közben a keresztmetszetét.

Íme, egy elvonókúra naplója: Zuhanyok, elektromos fürdők, felborzolt idegrendszer, megalondult lábak, melyek vagy a plafonon akarnak járni, vagy a szemközti épületig akarnak kinyúlni.

Az ópium annyira hasonlít a valláshoz, amennyire egy illuzionista Jézushoz. Eltünteti a szenvedéseket, de azok rejtekhelyen várakoznak. El lehet képzelni a test és a lélek zavarodottságát, amikor az egy évig garázsban pihentetett szenvedések újból előbukkannak erejük teljében. És mégis, sem Campas, sem Dereck, sem Marion-Landais doktornak nem sikerült rávenniük, hogy akár csak egy rossz szót is szóljak az ópiumról. Ebben csökönyös vagyok. Nem én voltam az, aki otthagytam őt. Valószínűleg ő volt az, aki rám unt.

Nálunk ez az ártatlan drog bűncselekménnyé vált. Pedig a lét evangéliumi tulajdonságait fejleszti ki. El tud tölteni minket mesterségesen azokkal a boldogságokkal, melyek fölemelik a szerzetest, és segíthet legyőzni az érzéseket. Az igazi felemelkedés előcsarnoka lehetne. Összekötő kapocs az állati és szellemi lét között. Távozásával megjelennek a vaskosságok. Egy egész állatvilág nő ki ebből a puha gyapotból. Nagyon jól megvoltunk pedig nélküle. Az iskolás fiú feltámadása az első jele, sajnos a normális kerékvágásba való visszatérésnek.

A kutatás démona ezekkel a kérdésekkel zaklat: És az érzések? A tiltott irányok? A logikátlanságok? És a bőr érzései, a tapintások? És a gyászos közlések? És a vétkek és a viszontvétkek?

Iskolás korom óta foglalkoztatott Vénusz születése. Megszédített. Ma már halálosan untat ez a mitológia. Radiguet figyelmeztet, hogy ne keverjük össze a szerelem születésével.

A Fürdőből kilépve sem büszke, sem pedig elégedett nem voltam magammal, de éreztem egyfajta elégedett szomorúságot. Ez utóbbi nem szereti, ha megfélemeznek róla, és kedveli a magamfaját.

A szépség titka, avagy Egy lélek lassított felvételben

Versailles-i lábadozásom után anélkül, hogy direkt módon nyúlt volna utánam, és mindenfajta térítői szándéktól mentesen, Ön megismertette velem a barátait és a tervét⁷⁾: elindítani a Plonnál egy könyvsorozatot, amely a különböző előéletű, de egyazon kasztból való írók találkozóhelye lenne. Egyik este összegyűltünk néhányan Önöknél, hogy erről beszéljünk. A lelkek siralmas szervezők: olyanok voltunk, mint a felnőttet játszó gyerekek.

Ön bejelentette Père Charles lehetséges látogatását. Szinte semmit nem tudtam róla, leszámítva, hogy Père de Foucauld ruháját viseli, és remeteként él az afrikai sivatagban. És tudtam még, hogy Marseille-be érkezésekor találkozott Claudellel (Claudel Aix-ben tartózkodott Darius Milhaud esküvője alkalmából), hogy körülbelül egy hetet fog Párizsban tölteni, egy-két hónapot a Vogézekben, majd visszatér imádkozni egy kis kunyhóba a homoktenger közepében.

A villám elképesztő tud lenni. Előfordul, hogy könnyű piros gömb formájában bemegy egy szobába, körbesétál, majd kijön anélkül, hogy kárt okozna.

Jacques, vajon ez az Ön csapdája volt? Leste a pillanatot? Belépett egy szív: egy piros szív, rajta egy piros kereszttel, s mindez egy fehér alakon, amely ide-oda siklik, lehajol, beszél és kezét ráz. Ez a szív megbabonázott, elterelte figyelmemet az arcról; a burnusz alatt nem láttam többé a fejet. Ez a szív volt a fehér forma igazi arca, és Charles úgy tartotta a fejét a mellén, mint a mártírok. Napbarnított arca is ennek a szívnek a visszatükröződése volt, mint egy délibáb az afrikai napsütésben. A két arccsont és az áll adták a szív domború és hegyes részeit. Majd látni véltem egy közelre kissé pontatlanul látó tekintetet, és a vakokéhoz hasonló, vagyis látó kezét.

Talán megbotránkoztatnám Önt, ha tovább ecsetelném. A lényegre szorítokozom: ennek a férfinak a fesztelenségére. Az övével szemben az enyém ripacskodás volt. Mosolygott, s közben emlékeket meséltek egymásnak Massis-val. Én bután, egy pillanatra megrendülve – ahogy a bokszolók mondják – egy vastag üveg mögül figyeltem ezt az égen mozgó fehér valamit.

Gondolom, hogy az Ön feleségének is feltűnt mindez: szalon, könyvek, barátok, minden megszűnt létezni.⁸⁾

És ekkor történt, hogy Ön meglökött engem, Maritain. Atléta lelkével a hátamba adott egy lökést, és én fejfel előre estem. Mindenki észrevette, hogy kicsúszott a talaj a lábam alól, de senki sem sietett a segítségemre, mert tudták, hogy ebben a helyzetben a segítség jelentené a vesztemet. Így ismertem meg ennek a családnak a lelkét, ahogy a Hit azt egy pillanat alatt megadja, és amely egyike Isten legnagyobb kegyelmeinek.

A visszafelé esés első megrázkódtatásai után a dolgok elrendeződnek. Ha leesik az égből az ember, kifordulnak a zsigerei. Az ég felé esés viszont a szívébe markol.

A föld egy követelőző anya: ki nem állhatja, ha eltávolodunk tőle. Minden áron vissza akar szerezni bennünket, még attól sem riad vissza, hogy erőszakkal ragadjon magához egy pilótát. De az éggel szemben szabadok vagyunk: vagy elszenvedjük, vagy nem, a vonzását.

Ismeri a Williamson testvérek tengeralatti filmjét? A zenekar polkájának ellenére négerok, nehézűbűvások, könnyűűbűvások, algák és polipok egy olyan csönd-világban élnek, melyre a mi törvényeink már nem érvényesek többé. A víz által előidézett lassúság már eleve természetfeletti jelleggel ruházza fel a benne mozgó dolgokat, de a mesterséges lassítás igazolja, hogy mindig tovább kell menni. Ez a tengeralatti fenség kezdetleges forma. Itt, a csöndek csöndjével, a kegyelmek kegyelmével, a lassúságok lassúságával szemben eláll a szívverésünk. A fiatal íróknak mindig a rövid lassításokat szoktam tanácsolni. A víz és a műszerek a könnyedségnek és a nehézségnek egy olyan keverékét hozzák létre, amely mellett minden más mozgás otromba. Az izgatottság eltűnik,

mihelyt alámerül ebbe az előhívó folyadékba: a közönséges, a nevetséges egyaránt elolvad és átlényegül egy olyan eszmévé, amely képes meghatni.^j

A lassított felvételek megértették velem, hogy minden a sebesség kérdése. Vegyünk például egy rugbymeccset. Harminc vadállat egy szivar füstfelhőjévé válik.

Semmi nem izgat annyira, mint ez az angyal, melyet a lassított felvétel csal ki minden dologból, mint gesztenyét a tüskés héjából. Hogyan? Tudjuk, hogy Isten előtt a mi évszázadaink csupán egy szempillantás, vagyis minket lassított felvételen forgatnak. Tehát egy kicsit kisebb sebesség kilazítaná a lelkeket, és megtisztítaná az emberi kapcsolatokat a kegyetlenségtől. Most hirtelen megértettem Charles szépségének a titkát, és ez a mondat jut eszembe: „Isten türelmes, mert örök”.

De még mindig tévedek. Túlzott elvárás jutalomban reménykedni. A megtestesült imádságot szemlélem. Az élet és a túlélés iránti vágy benne a fakírok álmát alussza. A színpad alatt lakik, melynek gépezete elnyeli a szórakozott embert. Az a képessége, hogy megjelenjen és eltűnjön, ellentéte a mi szórakozottságunknak.^k Egy pap ugyanolyan erővel ragadott meg, mint Sztravinszkij és Picasso. Ezzel Isten létének bizonyítékát adta, mert míg Picasso és Sztravinszkij isteni jelekkel tudja beborítani a papírt, addig Charles egyetlen remekművet nyújt: az ostyát. Vajon elragadtatásba eshetnék-e az ő mozdulatától, ha csak egy sima fehér papírt nyújtana?

A nemkívánatosak iskolája

Már a nemes lélek is úgy hat, mint a hideg víz, és lehűti a paprikajancsikat, de hit nélkül ez csak felületes csillapítás.

Micsoda meglepetés rögtön az elején! Eddig saját magunk által voltunk elfoglalva, s most más foglal el minket. A barátunk foglal el, mint ahogy az ellenség elfoglal egy területet. Isten mindent magára vállal, és ez sérti a büszkeségünket. Claudel így írt nekem: „Mint közülünk sokaknak, az új ember aklimatizálódásának időszaka meglehetősen kellemetlen lehet Önnek.” Azt választottam neki, hogy folyton szégyenkezem, amiért minden lépésnél a Szent Szűz ruhájára lépek.

Igen, az ember botladozik. A levegő túl tiszta, és féltő, hogy aki túl gyorsan halad fölfelé, az elalszik tőle.

---

^j Amikor ennek a „sebességváltásnak” köszönhetően – melyre mi képtelenek vagyunk, de amelyet a vetítógép jóvoltából mégiscsak el tudunk képzelni – a lovak futása egy formáját változtató felhő pompájával elemeire bomlik, a közönség fölnevet. Ez a nevetés bizonyítja, hogy milyen derültséget váltana ki egy tömegben a szellem és a szív legtisztább mozgásának pontos látása.

^k Keresztes Szent János egy úszómester precízségével tanítja ezeket a gyakorlatokat.

Jézus Szent Szíve ünnepének reggelén néhány jóbarát jelenlétében Père Charles megáldoztatott az Önök kápolnájában.

A szertartás után a kapcsolatunk maradt a régiben. Semmi sem jelezte a változást, hacsak nem az, hogy Ön rám vetett néha egy-egy pillantást, mintegy megszondázva engem, amit a tőkehalhalászok úgy hívnak, hogy a „kék galambok felröppentése”.

Mit látott?

Olymértékben magányosnak, zavarodottnak és gyámoltalannak éreztem magam, hogy egy zsidó barátom a megtérés kegyelmét kérte, hogy közelebb legyen hozzám. (Az Önök kápolnájában keresztelkedett meg augusztus 29-én.)¹ Ekkor Ön elragadó dolgot művelt velem. Barres megköszöni Bourget-nak, hogy ellátta őt közönséggel. Ön viszont ennél többet adott nekem: társakat. Sok fiatal kérte, és kéri most is a segítségét. Ön hozzám küldte őket, mégpedig egyenként.

Ezelőtt az időszak előtt az életkedvhez kémiaileg nélkülözhetetlen anyagok már nem vegyültek bennem a többivel. Az erkölcsi étvágynak ez a hiánya szörnyű volt. Émelygett a lelkem. Azok a fiatalok, akikkel találkoztam, az öngyilkossággal, a bűnözéssel és az értékek megvetésével játszottak. Egyetlen menedémem az alvás volt. Az álomból felébredni felért a halállal. A segítség nagyon kapóra jött.

A költészet szeretetgyártó gép. A többi erényét nem látom. A csodálóiim hidegen hagynak: csodálnak bennem ezt-azt.

De hát mit is tudnék nyújtani a költészetért bolonduló szíveknek cserébe mindazért a szolgálatért, amelyet ők tesznek nekem? Néhányan Maurras-tól jöttek. „A becsületes ember önmagába néz ...” – írja a híres *Athinéa* egyik sorában. Maurras vajon önmagába néz? Mindig azt látom, hogy megsérti magát a szögleteknél. A kerek formák felizgatják. Megölel egy halott oszlopot, amely már nem tudja bántani. Megérdemli, hogy ez az oszlop fiatal lánnyá változzon, és így szóljon hozzá: „Mit csinál, uram? Nincs kit ölelgetnie otthon?”

Ne ölelgessünk se athéni oszlopot, se gyárkéményt New Yorkban: íme, az általam javasolt program. A hozzám hasonló nemkívánatosak iskoláját szeretném létrehozni. Azt a viselkedést tanítanám ott, amely minden ajtót bezár. Mit gondol erről?⁹

Higgyetek nekem, ti mohó fiatalok! Csak kétféleképpen lehet megnyerni a partit: Ha a kőrt teszi meg az ember, vagy ha csal. Csalni nehéz. Ha a csaló lebukik, veszít. A gazemberek fajtáját soha nem kapják el. Azok az emberek ezek, akiknek hatalmuk van, híres miniszterek, festők, költők, regényírók, zenészek és színészek. Csodálom őket. Hogyan csodálhatnék egy sittre vágott gazembert? Elhibázta a lépést.

A kőrt megtenni egyszerű. Kell, hogy kezünkben legyen, ennyi az egész. Önök azt hiszik, hogy nincs a kezükben. Rosszul nézték meg a lapjaikat. A szívük /coeur (kőr) = szív franciául, a ford. megjegyzése/ csak elbújt a neveltségessé válástól való félelmében, és egy régi büntető törvénykönyv iránti

---

¹ És januárban belépett a karmeliták szemináriumába.

engedelmességből: „Eljött a gyilkosok ideje.”¹⁰ Mutassák meg a szívüket és nyerni fognak. Íme, eljött a szeretet ideje.^m

A botrányok szükségesei

Súlyos tévedés lenne az alázat egyik megnyilvánulásaként értelmezni az akadémiát. Isten semmilyen langyosságot nem visel el. Vagy csöndet vagy vakmerőséget követel. Én csak a szélsőséges művészetet és az annak megfelelő Parancsokat ismerem. A levitáció az ő szeretetének bizonyítéka. Nem pazarolja. De előfordul, hogy fölemel egy szerzetest vagy egy költőt.

Az ég megbotrányozta a földet. Elég, ha megfigyeljük Jézus viselkedését, és megérthetjük, hogy az ég nem tud hivatalos lenni. Jézus nem hajlandó lehorgonyozni. Minden percben születni és meghalni akar. A mi keresztes hadjáratunk az lehetne, hogy a szeretettel botrányoztatjuk meg az embereket.

Soha nem tervelttem ki előre botrányt. Azt elkerülhetetlennek tartom. Hidegzuhannyal ébresztem föl az alvókat. A két legutóbbi színházi botrányom a *Parade* és a *Mariés* volt. Azután jött a csönd botránya, amikor is arról álmodoztunk, hogy létrehozunk egy új rendet. „Nekem egy kicsit együgyű” – mondta egy hölgy Poulenc *Biches*-jéről kijövet.

Sztravinszkij *Mavrája* is dermedt csöndet váltott ki a teremben. Tőle tudom, hogy a kitüntetésekkel elhalmozott Puskin, amikor élete végén megírta a *Mavrát*, ugyanebben a fogadtatásban részesült. Az emberek úgy gondolták, hogy hibázott. A közönség senkinek sem hisz.

Ez az általunk idomított közönség már semmin sem háborodik fel. Megkívánja, hogy a fejünkön járjunk. Igaz, hogy mostanában a rend megbotrányoztat, de anélkül, hogy olyan vihart kavarna, amely felfrissíti a levegőt.

Szeretném, ha az értelem elvételne az ördögtől és visszaadatna Istennek. Szeretném a kissé langyos szent félhomályból a hit és a törvény kalózaiként szélnek ereszteni az Istenben és az Ördögben lévő, mindenre kész gyermeki szíveket.

Az, hogy ilyen magasra célzok, talán megijeszti, de Ön tudja, hogy én nem szépítgetek és nem is rejtegetek semmit: én mindent bevallok. Polgári erényeimet parlagon hagytam, az én igazságszolgáltatásom tehát pártatlan. Márpedig az ösztöneim mindig a törvény ellen hajtanak. Ez a titkos oka annak, hogy lefordítottam *Antigonét*. Nem bírnám elviselni, hogy a rend iránti szeretetem azt az értelmezést nyerje, melyet lustaságból gyakran tulajdonítanak ennek a szónak.

---

^m A gonosztságot már túl sokan használták: elhasználódott. A jóság viszont, amely egészen új még, megdöbbentő dolgokra képes!

Én, aki nem ártom bele magamat semmilyen politikába, és újságot sem olvasok, néhány lázító felmentőítélettel azért egyetértek. Az ilyen homályos tanúbizonyságokban Kreonnal, azaz a törvény előrelátható mechanizmusával szembehelyezkedő erőnek a legalacsonyabb rendű, rögtönzött formáját kell üdvözölnöm.

Emlékszem az *Excelsior* c. újság egyik fotójára. Görög tábornokok várják rajta az ítéletet. A rangjukkal járó magabiztosságuk és a halálos ítéletük között beláthatatlan távolság volt. Mosolyogtak. Mögöttük a tömeg már mindent tudott, le lehetett olvasni az arcokról. Ez a döbbenetes kép valamiféle keménységgel töltött el engem, aki még a légynek sem tudnék ártani.

Az orosz forradalmat például a háború egyetlen jelentős eseményének tekintettem, Európa egyetlen olyan pontjának, ahol hatott az oltóanyag. Nem vagyok hajlandó egy olyan népet kritizálni, amely éppen vedlik.ⁿ

Most pontos leszek: a művészet és a politika nem azonos sebességgel halad. Egy forradalmát élő ország művészete maga a forradalom.

A forradalom a költőket a szónokok rangjára szorítja vissza, látnoki vakmerőséget, plakátokat, röpiratokat, filléres képeket követel. Nem szabad összekeverni a forradalom művészetét a költészet forradalmával. A költészet forradalma csak egy belső háborúktól mentes országban valósulhat meg. Franciaország titokban egy nagyszerű költészeti forradalom színpada lett. A krízis utáni rend, íme, ez az az új rend, amelyet én hirdetek. Ezért gyűlölnék engem annyira a rendetlenség kihasználói, és ki nem állhatnak azok, akik számára a rend valamely régebbi rendnek az utánzata kell, hogy legyen.

Művészet a művészet után! Szeretet a szeretet után! Ez az égi só megszerzése. Gondolja, hogy a mi Urunknak az a célja, hogy beszéljenek róla? Nem kéri, hogy másolják őt. Istent nem lehet nevetségesség nélkül isteníteni. Azt szereti, ha megélik őt. A holt nyelvek holtak. Élő nyelvekre kell őket lefordítani, hogy elrejtőzhessenek és kifejthessék jótékony hatásukat, amint az ördög is elrejtőzik, hogy rosszat tegyen.

Nézem a tengert, az eget, a csillagokat, ezt a roppan valóságot, melyet kicsiségünkben határtalan terjedelműnek látunk. Mi az Isten birtokán lakunk. Az a csoda, ha foglalkozik a legapróbb részletével azon atomok egyikének, melyeknek nyüzsgő sokasága képezi ennek a birtoknak az anyagát.

De ha számon tart minket, ha számon tartja minden hajszálunkat, akkor számon tartja a versek szótagjait is. Minden az Övé, és minden Tőle van. Ő a vakmerőség prototípusa. Eltúrta a legrosszabb támadásokat. Nem kér sem a vallásos, sem a katolikus művészetből. Mi vagyunk az ő költői, festői, fényképészei és muzikusai.

ⁿ Robespierre és Saint-Just iránti rokonszenvem köztudott. Sajnos azonban az ő művük utánzása a forradalom alapvető elveivel ellenkező.

Művészet Istenért

Père Charles egyik mondata szíven ütött: „Maradjon szabad!” Miért is kéne meghamisítani a saját hangomat? A *Potomak* óta mindenki látta, mennyire igyekszem rendet teremteni egy örült rendetlenségben, leigázni a romantikust, megölni a virtuózt^o, és a gyengeségemből egy olyan vízsugarat akartam csinálni, amilyennel az amerikaiak vágják a gránátot. Ez a következetes kutatás nem volt eredménytelen, mert lépésről lépésre elvezetett a csönd zenéjéhez: a Szent Szűzhöz, és a kristálytisza misztériumhoz: Istenhez. Kérdezhetnék tőlem: És a miszticizmus? Rendben van, a vallásban mindenből van egy kicsi. De ez az oldala vészesen hasonlít az ördögökre, akik a vesztemet akarják.^p

1913 óta a misztériumok összevisszaságában éltem és haltam. A *Potomak* is ezt bizonyítja. Ezidőtájt az álomlátást gyakoroltam. Azt olvastam, hogy a cukor segít álmodni. Dobozszám ettem a cukrot. Naponta kétszer ruhástól lefeküdtem, a fületem bedugtam viasszal, hogy az álmaim ne a külső zajok szintjén gyökerezzenek. A *Le cap de bonne-espérance*, a *Le grand écart* és a *Thomas l'imposteur* mind ilyen fantomtörténet. A vihar már gyermekkoromban lenyűgözött, mint az ég cirógatása. Mindig előre jeleztem. Készülődéseinek a színpada voltam. A villámtól extázisba jöttem. Ez az első esőcseppekkel elmúlt.

Mielőtt ezt a pofonegyszerű dolgot felfedeztem volna: Isten a misztérium rendje – micsoda fejtelenségben éltem! Csapdákat állítottam neki. A misztérium volt a rögeszmém. Olyannak képzeltem, aki mindig ügyel arra, hogy meg ne üsse magát. Lestem a legapróbb botlásait is. Végeredményben minden csapdám Vaucanson kacsája vagy Maelzel sakkjátékosa volt (Maelzel csaló volt, egy gépet „talált fel”, de valójában egy törpét ültetett oda. A ford. megj.).

A hipnózissal és az asztaltáncoltatással kevésbé próbálkoztam, jobban szerettem a kimerítő spekulációkat: lesben állás, iskolakerülés, speciális leshelyek. Garros barátom egy ventilátor mögé állított fénykép jóvoltából felfedezte nálam a csigavonalban való lövés elvét. Én meg egy olyan ventilátorról álmodoztam, melynek sebessége meghaladná a szokásosat. Az egy helyben forgó sebességről, amely nem bűg, nem kavarja a levegőt, nem is vág, ami egy monoton antivihar. Ez a sebesség volt számomra a láthatatlan világ. Talán sejti is már, hogy mit vártam tőle: hogy valami elpattan, és megjelenik egy angyal.

Gyakran mondogattam magamban: a misztérium számára mi vagyunk a misztérium. Csak sejt minket, de nem lát. Tapogatózásaink bizonyítékai a fantomok. A csodák nem az ég baklövései, hanem egy kereső tudás eredményei. Később a láthatatlan gonoszsága újból bizonyosság lett számomra.

---

^o Ezért utasítok vissza minden újságcikket és előadást, még akkor is, ha nehezemre esik, vagy ha külföldi diákok kérnek fel rá.

^p Lisieux-i kis Szent Teréz mondja: „Minden extázisnál jobban szeretem az áldozatot.” Minden költőnek a szívébe kéne tetováltatnia ezt a mondatot.

A moziban nem néztem már a képernyőt. Megtanultam az egymást keresztező fénysugarakból olvasni. Sikerült kivennem egy becsukódó ajtót, egy kesztyűjét lehúzó kezét vagy egy verekedést. De ez olyan volt, mint a Braille-írás. A képek hosszában csupán halott betűk maradnak számunkra. A fénynyaláb bármely részén csak szeletekben látjuk őket. Reméltem, hogy felfedezhetem a láthatatlannak egy metszetét, egy szelet misztériumot, egy módot arra, hogy leleplezzem a falon.

Nem járunk messze attól, amit vidéken úgy neveznek, hogy „incselkedés a múzsával”. A *Cap* egyik dala így végződik: „*Incselkednek az örökkévalósággal*”. Az angyallal incselkedni elővigyázatlanúság. Eleinte kitér előlünk, mint egy nagy szelíd asszony, aki nem akarja, hogy megcsókolják, majd egyszer csak megüt. Gyerekenyelven szólva: „Isten megengedi, hogy játsszunk a dolgaival”. Innét származik a tudomány. De vannak rosszul nevelt gyerekek, akik bizony megüthetik a bokájukat.

Ezek a szökési kísérletek nyomot hagytak a lelkemen. Szerencsére a fáradtságom megmentett. Sírtam, elrejtőztem a tengerparton, tépelődtem a napsütésben, nyugalomról és boldog életről álmodoztam. Egy boldogság-ideált alkottam magamnak.

Egy boldogság-ideál! Ha bemutatják nekem, vajon méltattam volna egyetlen pillantásra is egy ilyen ideált? Talán szeszélyből, ahogy megtetszik nekünk némely színes képeslap. Mert mindaz, ami balszerencseként sújt ránk, mint egy drámai lehetőség, másutt remekműveket hoz létre. Minden igazságtalanságunknak rövidlátás az oka. Vajon mit gondol magában az a vászon, amelyre Picasso éppen fest? „Bepacsmagol, elfed, bepiszol.”

Lustaságom miatt szeretnék utasításokat kapni. De kitől mástól fogadnám el őket, ha nem Istentől? És nem a miszticizmus győzött meg erről. A csodákat imádom, de mint minden bizonyíték, inkább zavarnak. Ami meggyőzi a bizonytalan értelmet, az vallásunk váza, számjegyei és szeretet-algebraja.

Van-e ostobább és kuszább dolog a XVIII. századi szkepticizmusnál? Nem beszélünk róla utálattal, csak ízlelgetjük, mint egy lelki magatartást, egy attitűdöt, amely a tudományos életben a közönségesség tetőfokává vált.⁹

Az emberiség nagy felfedezései olyanok, mint a víz felszínén hánykolódó tárgyak. A természetfeletti síkján az ember még nem fedezett föl egy Amerikát. És ott vannak azok a szegény kagylók, amelyekben Istent hallgatja anélkül, hogy meghallaná, mivel azt hiszi, hogy önmagát hallja. És ott van az önfejűek XIX. századának irodalma. És az egész irodalom. Nemde?

Az irodalom lehetetlenség. Ki kell lépni belőle. Hiábavaló lenne azzal próbálkozni, hogy az irodalom által lépünk ki az irodalomból, egyedül a szeretet és a hit teszik lehetővé, hogy kilépünk önmagunkból. Az álmokhoz folyamodni nem jelenti a ház elhagyását, csak a padláson való turkálást, ahol gyermekségünk kapcsolatba került a költészettel.

---

⁹ Előfordul, hogy a szárazságözön közepette az ég épít egy bárkát, és beleültet – jószágaival együtt – egy olyan nagyszívű családot, mint Berthelot-ék. Hitetlen, de a hit által kapott erényeket mégis birtokló család. Ugye, Claudel?

A művészet a művészetért és a művészet a tömegekért egyaránt abszurdum. Én a MŰVÉSZET AZ ISTENÉRT elvet javaslom.

Képzeld csak el, kedves Jacques, egy Rimbaud-tól (pillanatnyilag V. Hugónál is nagyobb akadály) és Maldoror babonásságától megszabadult nyelv örömet. Az ifjúság fellelegezne.

Mit mondjak? Elbátortalanodtam. Ez az irodalom szent portól bűzlik. Az előbb lelepleztem a művészetet utánzó művészetet, de elfelejtettem a lényegét: az ember Isten műve. Egy műalkotás, aki maga is alkot, ez már tényleg mindennek a teteje! Egy marék víz a harmadik tenyérben.

Miért kell kerülőúton érvényesíteni ezt a meggyőző erőt, melyet Isten ad nekünk, és ami nem más, mint Ő maga? Kezdek belefáradni abba, hogy a szép nem képes megállni a helyét a véletlenekkel szemben. Látni vélek egy olyan kort, melyben a szellem nem szorul többé ügyetlen közvetítőkre, és lemond a mesterműveken keresztül való meggyőzésről. A szépség lassan jósággá válik, a nagy műalkotások a szív tetteivé, a tehetség pedig szentséggé. A kis és nagy hipnózisok nagyüzeme számúzi a szellem járműveit. Könyv, festővászon, olajfesték és tinta eltűnnek, mint a fiákerek elől a lovak. Az ember egy szempillantás alatt olyan pontosan mutatja meg szellemének egész nagyságát, mint a fakír a rózsabokrát. A régi gépekkel nem lehet többé isteni tornyainkat fényképezni. Mennyei ujjakkal érintem meg a jövőt. Egy napon már nem a madarak megtévesztése lesz a cél, lásd a kubista madarakat, hanem hogy nem létező szőlő csipegetésére idomítjuk őket.

Az idei év előtt, amikor is képtelen voltam a gyűlöletre, próbáltam állást foglalni az ellenségeimmel szemben (Őn tudja, kikről beszélek). Nagyon magányos az, akinek olyan emberek előtt kell megvédenie az ellenségeit, akikkel nem szívesen szövetkezik, és akik nincsenek egy szerzett magas képesítés birtokában sem perük megindításához.

Kerüljem el őket? Hogy akarja, hogy elkerüljem? Ez a festő, költő, fotós, vagy az a tüntetés – megannyi végzetes találkozóhely. Azonkívül létezik egy negatív hasonlóság közöttünk: ők, akik túl éberek, próbálnak erővel betörni az álmokba, én pedig, aki állva is alszom, próbálok erővel betörni a valóságba.

Egy igazi költő lábbal fölfelé jár az égen. Ők tükrök játékának segítségével színlelik ezt a képességet. De ez engem nem akadályoz meg abban, hogy boszorkányságaikat messze a kortárs költői alkotások fölé helyezzem.[†]

Azt fogják mondani, hogy egyfajta igazságtalanságot dicsőítetek, szememre vetik majd túlzott aggodalmaskodásomat és esztelen eleganciámat, melyek csak arra jók, hogy összezavarják a világot, melynek szemében úgyis minden egy kaptafára megy. Ha az igaz mond védőbeszédet a hamis mellett, akkor hogyan is tudna kiigazodni az ember? Egyszerű dolog: Eressze szabadon a méheit, és majd meglátja, hogy kire szállnak.

Ma változóban van a magatartásom. Már nem keresek. Szeretjük az ellenségeinket. Hogyan is vethetném meg gyűlölködő barátaimat, akik a halálnak ütődve agyonzúzzák magukat?

[†] Kivétel egy költő és egy festő, akik tudnak fordítva járni.

Senki többet

Ah, kedves Maritain, már nehezen tudom hallatni a hangomat! Az átmenet elcsüggeszt. Jobban illik hozzám az inkoherencia, mint az egyre halványodó színek skálája. Az olyan könyvek, mint a *Le coq et l'arlequin*, a *Visite a Barrès*, *Le secret professionnel*, vagy ez a levél, csak egy tűzijátékos kanócai. Egy tűzijáték-állványzat tövéből járok. Ezek a névtelen fiatal barátaink komoran törölgetik a petárdáikat, melyeket nem mernek meggyújtani. Én pedig boldog örömmel gyűjtöm meg azokat, hiszen Ön éppen olyan jól tudja, mint én, hogy kinek a neve rajzolódik majd az égre.

Ennyi hát az én szerepem. Erre szorítkozom. Nekem kellene viselnem az Ön jelmondatát: „Szamár vagyok, az Urat hordozom.”. Mert Isten nem tűr el semmiféle fortélyt. Ha dicsőítése közben megőrizném szabadságomat – ahogyan Charles tanácsolta -, nem félnék attól, hogy belekontárkodom a művébe.

A forgó kerék közepén a mozgás alszik. Minél jobban távolodunk a középponttól, annál gyorsabban perdülünk. Előfordulhat például egy lélekkel Itáliában, hogy Róma nem hatja meg, viszont Assisi meggyőzi őt. Hasonlóképpen járhat egy könyvecske is: a *Le coq et l'arlequin* messze sodródott a zenei középponttól, és pont emiatt rengeteg embert magával ragadott. Azok, akik nem látták oly égetően szükségesnek – mint egy tűzriadót – ezt a két-három jegyzetfüzetlapra írt munkát, túlságosan elméletinek tartották, és naívnak találták. Másfelől a zenei szakértők azt vetették a szememre, hogy nem beszélem a nyelvüket. Pedig könnyen tudtam volna meglepetést okozni nekik. Honegger vagy Milhaud, Poulenc vagy Auric elláttak volna a megfelelő szakkifejezésekkel. Sajnos azonban gyorsan kellett cselekedni és hangosan kiabálni. Ez a mentségem erre a gyermeteg írásra.

Minden szégyen nélkül viselném a teológusok lekicsinylő mosolyát, ha ez az írás csak egy kicsit is ösztönözne néhány katolikus fiatait.

Azt a helyet, ahol a szélsőjobb és a szélsőbal összeér, még el lehet foglalni. Van-e annál izgalmasabb és egyben kényesebb program, mint szó szerint követni a kereszténységet? Sőt, továbbmegyek, mint kezdet fogni zsidó társainkkal?

Barrès-nak szerencséje volt. Ami engem illet, az én halottaim a Montmartre-on vannak, és az én Lotharingiám egy utca. Nekem a levegőben kellett keresni az utamat. Ez a kötélhánc engem elvezetett a katolicizmushoz, azaz haza; helytelen tehát megtérésemről beszélni. Csak hát hogyan is nem botránkoztatnám meg ezzel az embereket? Az akrobatajárást nem lehet egyik napról a másikra elhagyni.

Ezért is hallgatok inkább. Nem merem elengedni magamat, félek, hogy hírbe hozom Önt. Bár igaz, hogy Ön azokhoz az asszonyokhoz hasonlít, akik annyira fölötte állnak mindennek, hogy senki sem kompromittálhatja őket.

Fantáziáról és táncról fognak beszélni, annál hosszabb refrénnel, minél nagyszerűbb dolgokról kezdenek el énekelni. Megszólnak majd, mint Michol Dávidot: „Az utcán táncolni a frigyláda előtt az Ön korában?” Sejttem a válaszát: „Ezt a táncot, hölgyeim, még idumei pásztorgyerekként táncoltam. Kecskéket fejtem, és ezt a szép táncot a Memphisből visszatérő karavánok tanították nekem cserébe a tejért.”

Természetesen nem Ön lesz az, aki megszól. Ön tudja, hogy én szántszándékkal kerülöm a filozofikus nyelvezetet, és hogy egyszerűen csak világos akarok lenni egy olyan régióban, ahová senki nem visz világosságot. Azt akarom, hogy a gondolataim kézzelfoghatóak legyenek, hogy ki lehessen tenni őket az asztalra. Ez ellentéte az előkelő stílusnak.

Könnyen írhattam volna egy hosszabb szöveget is, hogy szükség esetén talpazatra lehessen állítani. De mennyire földhöz tapadtá válna így! Akkor nem szállhatna a virágporom.

Korunkban elszaporodtak a vastagszemüveges tökfilkók, akik merészen otthonosak a kulisszák mögött, hangosan beszélnek és mindent megítélnek. Már hallom, hogy mondják: „Mire akar kilyukadni ezzel a levéllel?”

A legcsodálatosabbra, nevetséges kis flótások! Ez egy szerelmeslevél! A *Le coq et l'arlequin* egy szerelmeskönyv volt. A fülem erőfeszítéséből született, mint ahogy ez a levél a lelkemből. Megvolt az esélye annak is, hogy sikere lesz, és annak is, hogy nem. A zenészekről függ, hogy zenélnek-e úgy, ahogy a könyv írja: megtették.¹³ A szív felvilágosítása a költők dolga. Támogatásuk viszont már az Ön feladata, kedves Jacques. Nekem csak arra van erőm, hogy elkiáltsam: „Senki többet! Indul a játszma.”

J.

Villefranche, 1925 október

UTÓIRAT

1

Egy olyan embert ismerek csak, akinél a lélek maga a Lélek: Mugnier abbét. Az apró test, mely szerényen öltözteti ezt a nagy lelket, azzal a képességgel rendelkezik, hogy mindenütt ott tud lenni egyszerre. Minden nap segít szegényeknek és gazdagoknak, a város négy sarkában. Igazi társasjáték veszélyes helyzetbe csalni őt, vagy kényes témára terelni a szót vele. Ilyenkor az ember szinte hallja, amint az ég megsúgja neki a választ, amellyel legyőzheti a világ játékosait: sakk, matt.

2

A teljesen elázott Radiguet vidékre érkezésének napján minden különösebb erőfeszítés nélkül víz- és tejkúrúra fogta magát. Ennek köszönhetjük a könyveit.^s

3

Csak egy példa Radiguet viselkedésére: Nem látott egy méternél távolabb. Úgy találta, hogy a szemüveg olyan külsőt kölcsönözne neki, mintha az amerikai divatot követné. Ezért a monoklit választotta. Ez viszont olyan arrogáns fintorra kényszerítette, amely nevetségessé tette. Észre is vette ezt, de konokul kitartott. Számára a monokli egy olyan nagyító-lencse volt, amelynek a segítségével leleplezheti azokat a fajankókat, akiknek szemében a monokli a Boulevard-t jelenti.

---

^s Baudelaire Edgar Poe könyvéhez írt előszavában beszél „ezekről az emberekről ..., akik készek mindenfajta szélsőségre, s ugyanakkor megdöbbenően józanok is tudnak lenni”.

4

Amikor Gide az *Antigoné* után ezt írta nekem: „A patina a remekművek jutalma”, én azt válaszoltam, hogy szerintem inkább olyan, mint egy hámló bőrön a smink.

5

A drogfüggőségtől megszabadult ember, ha azt gondolja, hogy büntetlenül elszívhat hébe-hóba egy pipát, akkor – anélkül, hogy érezné – hagyja újból megtapadni, felkúszni és elburjánozni magában a vadszőlőt. Semmivel nem lehet lefesteni az ópium ravaszságait és mozgásait, melyekkel bosszút akar állni egy olyan emberen, aki tiszteletlenül bánik vele.

6

Ha egy közönséges ember ópiumot szív, elviselhető lesz, megnemesedik, mint a körúti forgalom lassított fölvételén.

7

Az Egyház, aki magához vonzza a világot – jó vicc! Szeretem azt a Villefranche-i sekrestyést, aki hat órákor kikergeti az embert a templomból, mondván, hogy be kell zárnia. Rázza a kulcsait, a templomhajó egyik végétől a másikig szölongat, veszekszik velem, amiért nem megyek ki elég gyorsan. Ne felejtsük el, hogy Max Jakob hat évig keresett, míg végre talált egy olyan papot, aki meghallgatta. Igazán csodálatos látni, hogy az Egyház – amely ennyire mélyen és dialektikusan van megépítve – ennyire biztos önmagában, és ennyire kevésbé törődik azzal, hogy magához vonzza és megtartsa a lelkeket.

8

Jól sejtettem. Mindenki látta ezt a csapdát. Massis így írt nekem: „Azon a felejthetetlen estén, amikor Père Charles megjelent közöttünk, éreztem az isteni jelenlétet, amely belülről töri meg az Ön szívét, felkavarja szeretettel ..., kihozza Önt abból a halálos légkörből, amelyben tönkreteszi önmagát”.

Az iskolámban tanítanám:

Nem szabad összekeverni a komolyat a halállal. Használni kell Satie kulcsát: a komoly nem áraszthat komor légkört – szórakozzanak! De én úgy használom a „szórakozni” igét, ahogy Racine az „unatkozni” szót. Ahhoz, hogy szórakozzam, nem elég a játékteremben sétálgatni és a zsebpénzemet kockáztatni. Testestől-lelkestő kell föltennem magamat egy színre.

Megtanítanám, hogy létezik kétféle keménység. A Szent Szűz kemény. A *Le bal du comte d'orgel* is kemény. A jazz nem az. A paprikajancsi nem gyémánt.

Megtanítanám, hogy a művészetben a változás szüksége nem más, mint friss helyet keresni a párnán. Ha valami friss dologra rátesszük a kezünket, akkor többé már nem lesz az. Az a friss, ami új. Az új iránti vágy frissesség utáni vágy. Isten az egyetlen olyan frissesség, amely nem langyosodik meg.

Megtanítanám, hogyan kell verseket faragni (ez a szó La Fontaine-től származik) és a többit Istenre bízni.

Tanítanám, hogy a művészet vallásos, és megmutatnám a vallásos művészet veszélyeit.

Megtanítanám a kis dolgok erejét és a pompa iránti ellenszenvet, amely az ördög délibábja, s általa azt próbálja elérni, hogy a századok távlatából elveszítsük kapcsolatunkat Jézus emberi gyengeségével és kínszenvedése részleteivel. Ahogyan egy medencére vagy egy bokorra gyermekkorunkból úgy emlékezünk, mint egy tóra meg egy fára, ugyanígy dicsőítjük a messzeségből nézve alacsony keresztet és a Golgota dombját, amelyek olyan tekintélyes jelképpé váltak, melyek a szívet megérintő igazság rovására lelkesítik a szellemünket.

Tanítanám a pontosság szeretetét, ami a költészet. Tanítanám a terjedelem és az anyag iránti érzéket, melyek iránt érzéketlen a közönség, mert csak a körvonalak és a tarkabarkaság tetszik neki.

Megtanítanám, hogyan kell tudni úgy véleményt változtatni, hogy közben nem félünk attól, hogy ellentmondunk önmagunknak. Ahány korszaka van az embernek, annyi nézőpontja is.

Azt tanácsolnám a diákjaimnak, arra törekedjenek, hogy Isten szemében legyen helyes, amit tesznek, még akkor is, ha elfogadhatatlannak, azaz bűnözőnek látszanak az emberek ítélőszéke előtt. Mint aki nevének nevezi a perverzitást.

Emlékezzünk csak a Loeb-Leopold ügyre. Két, gazdag zsidó körökbe tartozó egyetemista, a társai által csak Angelface-nek (angyalarcnak) nevezett

Richard Loeb (tizenkilenc éves) és Nathan Leopold (tizenkilenc éves) alapos előkészületek után, hogy soha ne leplezhessék le őket, megöltek – ahogyan Gide mondaná: csak úgy – egy fiatal fiút, Bobby Frans-et, családjaik barátjának, Jakob Franks-nek a fiát. Leopold teknőcszemüvege – melyet a holttest mellett találtak – volt az a konstrukciós hiba, mely romba döntötte tökéletes művüket. A tárgyaláson nem mutattak semmi bűnbánást. Nevetgéltek és szándékosan ellentmondtak egymásnak, hogy ezzel is megbotránkoztassák a bírákat. A fényűzéshez szokott Angyalarcú és csodálkozó természetű, gyengeelméjű cinkostársa undor nélkül lelkesedett a börtönért.

Az igazság, amely még az ügy titkos igazságánál is igazabb, az, hogy Clarence Darrow-nak védőbeszéd helyett irodalmi előadást kellett volna tartania, és hogy Loebnek papírvágó kést kellett volna Leopold kezébe adnia.

Egy figyelemre méltó részlet: Leopold madárbüvölő volt. Segítette a tudományt. A vadmadarak leszálltak rá és hagyták, hogy filmezzék őket.

11

A botrány és a magány az antisiker eklatáns példái. Egyedül ez a viselkedés illik hozzám. Jézus is erre mutatott példát. El tudja őt képzelni gazdag pátriárkaként? Ő mindig megbotránkoztat, elbátortalanít, kockáztat, vállalja a nevetségességet, becsukja maga mögött az ajtókat, keresztre feszíti magát.

12a

Sztravinszkij eljátszotta nekem a *Szerenádját*. Megdöbbentő ennek a műnek a dialektikája. Egy jegyző előad egy nagyon bonyolult pénzügyet. Lehetetlen csak időnként belemerülni ennek a szvitnek a hallgatásába. Ha az ember elveszít egy láncszemet, azzal az egész vonalat veszíti el, és már csak pusztá udvariasságból hallgatja.

A megbánás hatásossága

Sztravinszkij a következő történetet olvasta az egyik újságban: „Angliában egy ateista szeánszon általános rossz érzés közepette egy szónok túllépte az istenkáromlás határát. A Szent Szűzet kezdte sértegetni. Egyszer csak elsápadt és összeesett, mintha villám hasított volna belé.” Ez az ember –

jegyezte meg Sztravinszkij – biztosan egyenesen az égbe jutott, mert a *szégyenébe halt bele*.

12b

Cselekedeteink és a tisztelet, amit valaki iránt érzünk, nem mindig fedik egymást. Igen nagy sajnálatomra 1916-ban úgy kellett tennem, mintha támadnám Debussyt. Valójában a debussyzmust támadtam. Talán sejti, hogy mire ment ki az impresszionista zenészek játéka. Olyan agyafúrtan csinálták, hogy Debussy sokat szenvedett miattuk halálának évében. Louis Laloy barátsága, melyet jelenleg csoportunk és személyem iránt érez, bizonyítja, mennyire meg tud változni a viselkedésem, amikor egy tiszta tekintet veszi a fáradságot, hogy közéről és figyelmesen vegyen szemügyre.

Egyébként Laloy – minden látszat ellenére – egyike az ég által kedvelt vallásos lelkeknek és gondolkodó szíveknek.

13

Az embert érhetik meglepetések. 1916-ban Satie volt a tanárunk. 1923-tól Sztravinszkij volt az, aki még nálunk is jobban beszélte a nyelvünket. A kegyvesztettség, melyet ez az új korszak hozott számára, bizonyítja, mennyire megvetik a nyelvünket.

A KRITIKUSOK: Sztravinszkij úr most fedezi fel a klasszikusokat.

SZTRAVINSZKIJ: Ez igaz. Ismertem őket, mint Önök, és eddig mégsem fedeztem fel őket.

Jacques Maritain

VÁLASZ JEAN COCTEAU-NAK

Kedves Jean!

Túlságosan jól ismerem magamat ahhoz, hogy az Ön által nekem tulajdonított vonásokban ne az Ön szívében rólam alkotott képre ismerjek rá. A barátság a mentsége.

Ki vagyok én? Egy konvertita. Egy ember, akit Isten kifordított, mint egy kesztyűt. Minden varrás kívül van, a színe pedig belül, nem való már semmire. Egy ilyen jószág már aligha becsüli magát valamire, inkább a többiek bocsánatát kéri, amiért létezik. Az ő bundájuk és páncéljuk lenyűgözi őt. Ön megéri ezt, noha az Ön esetében nem az eretnokség elhagyásáról volt szó a hitért, hanem egyszerűen újból elfoglalta padját a templomban; őrzőangyala fenntartotta Önnek a helyet, minden reggel felírta nevét az imazsámolyra.

Önnek mindig volt gondja az Angyalokra. Minden könyvében ír róluk, nevük fehér foltokat hagyott a tárgyakon, melyeket Ön megérintett, az üveg visszfényében észrevette őket; az analógia, az enigmák, a költői képek és rébuszok érzékeny tükrében, a költészet által lassacskán újból rájuk talált, megérezte nagyságukat, erejüket, gyengédségüket, eleganciájukat s veszélyüket. Mert valójában ők csalták Önt csapdába: a madarászt befogták hálójába.

Ami az én filozófiámat illeti, az is velük foglalkozott. Az Angyali Doktortól és Szent Tamásról nevezett Jánostól (még egy, számomra kedves János) vezetettve belebocsátkoztam az angyalokról való értekezésbe, és a különálló formák világa a napnál is szebb szellemi fényeket tárt fel előttem. Megértettem, hogy csak a tisztán szellemi lények példája teszi lehetővé a metafizika számára a szellemi élet lényegi misztériumának megragadását. Lankadatlanul csodáltam az angyali természetet, ahol minden egyes individuum önmagában is egy faj, akik minden teremtményt a teremtő ideák fényében látnak, akik egy megmásíthatatlan és egész lényüket elkötelező aktus során egyszer s mindenkorra döntenek és szeretnek. Ez a mi találkozásunk logikája is. A minket őrző angyalok már régóta figyelték egymást, és jó előre elkészítették tervüket. Jean, ők látják az Atya arcát. Az ő ismeretük az idők hajnaláról kegyelemben és dicsőségben ujjong az Ige láttán, akiben minden ragyog; az idők alkonyáról való ismeretük pedig átöleli a teremtés egész gépezetét a maga okaival és sajátos természetével. Látták Lucifer bukását, adoráltak a Golgotán, jelen voltak a Szent Szűz megkoronázásánál. El tudja képzelni az ő imájukat? A szemükben két pici árnyék vagyunk csupán, amelyek a lánggal együtt mozdulnak, de amelyeket Jézus szeretett. Két gyermek, mondotta helyesen, kedves Cocteau-m.

Én ismertem Önt, amikor Ön még a nevemet sem tudta. Élénk figyelemmel követtem költői pályafutásának útkereséseit, egyfajta dzsinnt

láttam Önben, aki azon igyekszik, hogy tiszta vagy tisztátalan játékaik közben meglepje a tündéreket, aki ráadásul tele van szomorúsággal, és egy másik világért dolgozik. Az óriási mértékű „scafander fogyasztása” szíven ütött. A *Jó Reménység Fokával* a scafander repülővé lépett elő, melyben én a titok kitágulását láttam, s vakmerősége örömmel töltött el. Az *Eiffel-torony jegyeseit* is csodáltam, s benne azt a szabad képzeletet ismertem fel – ezúttal a színház világában -, amely hajdanán az örök meséket szülte.

Amikor Auric felolvasta nekünk a *Jó reménységet*, a világ legvendégszeretőbb plébánosának jóvoltából egy régi vidéki plébánián laktunk, melynek berendezése is csodálatos volt. Itt fejtettem ki *in praedicando* beteg feleségem ágyánál – aki több mint egy évig szenvedett folyamatosan, és minden éjjel virágzuhataggal álmodott – az általánosítás elvét. Ebben a zöld országban alkottuk meg közösen *A művészet és skolasztikát*. A majdnem kész kézirat, mint mindig, most is véletlenszerűen jut el ahhoz az emberhez, akiből később Père Charles lesz. A zsebében hozta el nekem a *Le Coq et l'Arlequin*, amelyet „véletlenül” vett Párizsban.

Az Ön szilárd kötél esztétikája könnyűszerrel kapcsolódott a művészet skolasztikus elméletéhez. Lenyűgözött az az éleselméjűség, amellyel Ön megfogalmazta a (zene mögé rejtett) költészetnek a letisztultság és kifosztottság nagy törvényeit, amelyek minden lelkeség irányítói, a megalkotandó műéppűgy, mint az elérendő örök életé és amelyeknek megvan a sajátos, (de transzcendens és természetfeletti) párhuzama az aszkézisben és a szemlélődésben. A költészetet Ön csak a maga tiszta állapotában fogadta el; a tevékeny tiszta szellem angyalát, a szellem tiszta lendületét. És hűséges maradt fogadalmához, elhagyta mindenét, minden pillanatban kockára téve mindent, önmagától elszakadva, annyira elhalványítva a test anyagát és nehézkedését, hogy az emberek már azt vetették a szemére, hogy nincs szubsztanciája. Nem véletlen, hogy a kissé kövérkés Múza greko-román bájai átadták helyüket a keleti égből jövő Lélek keménységének. Olyannyira, hogy – mint egy család áldozataként – a művészeténél és a költészeténél sokkal magasabb rendű csatában találta magát, ahol Krisztus sisakja és fegyverzete nélkül már eleve vesztesek vagyunk; anyagtalan hatalmakat állított csatasorba, a halál minden oldalról szorongatta, elnémítva és megdermesztve az Önt szerető elővigyázatlanokat. Nem kellett nagy boszorkányság ahhoz, hogy az ember észrevegye ezt a halállal folytatott harcot, amelyet most, hogy a halál veszített, már Ön is bevall. Éreztem tetteinek és életének tragikumát: trapézzjátékát, akrobata mutatványait, hamis bombáit, megrendezett botrányait. A cirkusz mélyén igazi vadállatok fogai villogtak, Ön olyan magasságokban zsonglörködött éles késeivel, hogy a baleset elkerülhetetlen volt: szinte láttuk a kétségbeesés – vagy inkább Isten kegyelme? – által megsebzett szívét.

Hűvös udvariassággal küldözgettük egymásnak könyveinket. Radiguet elküldte nekem a *Test ördögét*, a *Bál* példányomat pedig Ön dedikálta.

*

Lázálmoktól gyötörve Radiguet így szólt Önhöz: „Isten katonái három nap múlva lelőnek engem.” És a harmadik napon meghalt.

Néhány hónappal ezután Auric elvitte Önt bizonyos „meudoni ismerőseihez”. Igen, Mercurio, a halál szorongatta a torkát! – de én megértettem, hogy magának kemény az élete; megértettem azt is, hogy az Ön legnagyobb trükkje az Őszinteség, csodáltam, amiért oly nyilvánvalóan birtokában van bizonyos recepteknek, amelyeket már nehéz alkalmazni megfelelő ismeret nélkül.

Azután levelet írtunk egymásnak. 1924 augusztusában így írt Villefranche-ból: „Csoportunkból elsőként vágytam tiszta lappal indulni. Először zenész körökben próbálkoztam. Ennek némely eredményét Ön is ismeri. *Thomas*-szal tiszta lappal indultam, de nikotinnal fertőzött eszközökkel. Mindenek között Radiguet-t választottam fő művemül. Képzelve el ezt a halottat és engem, egyedül, mint egy bolond, ezer apró darabra hullott kristálytörmelék közepette. Most itt próbálok meg élni. Nehezen megy. Auric segít. De sajnós, nem sokat tud tenni. Lidércnyomásos másik világban élek, ahová még a barátság sem hatolhat be.”

„Tudom, ahelyett, hogy elhagynám magam az ég felé kellene emelni kezeimet. Szégyellem, hogy nincs már hozzá erőm.” És írt még Reverdyről, egy jezsuita atyáról és az irántam érzett barátságokról ...

Amikor decemberben újból találkoztunk, azért jött, hogy Istenről beszéljünk. Nagyon félttem Öntől; Ön előtt éreztem velem született ügyetlenségemet, amelyet még tetézett szillogizmusaim nehézsége. Az ég parasztjai? A Dunáé is, és ami rosszabb, a Szent Geneviève hegyé. De Ön nem róta fel nekem ügyetlenségemet, sőt saját maga is tapogatózott a kezünkénél és szemünkénél is valóságosabb árnyak között; és lelkünk találkozott ezekeben a homályos régiókban.

Isten nem hagyott Önnek nyugtot. A belső megkötöttségnek abban az állapotában találta magát, amely olyan, mint a lélek agóniája, és amely rendszerint Jézus jövetelének előhírnöke. Mit lehet tenni ilyenkor? Várni és imádkozni. Egyedül az Ópium nyújtotta Önnek a haladék látszatát, mint egy receptre felírt és józan mértékkel alkalmazott gyógyszer. Így egyetlen moralista sem ítélné el. Van ennek egy másik, tekintélyes szempontja is: a bűne. Ténylegesen az ópium segített Önnek. („Egy újabb út!” – mondja Claudel.) Ezt hívjuk *per accidens*-nek. Az ilyen dolgok nagy szerepet játszanak az emberi életben. Isten hasznot húz mindenből, még a rosszból is.

Ez vajon feljogosít bennünket a rosszra? Ez túl nagy ostobaság lenne. Viszont okot ad arra, hogy nagy tiszteletben tartsuk a Gondviselés béketűrését, amely messze felülmúlja elképzeléseinket, és arra, hogy mindig reméljünk, mivel *az Istent szeretőknek minden a javukra válik, még a bűn is*. A kegyelemben való megújulás egyesítő ereje sokkal nagyobb, mint a bűn szétválasztó ereje. Ami Önt illeti, kedves Jean, ekkor még nem egészen úgy

szerette Istent, ahogyan kell, és a bűn inkább egyfajta égellenes szabálysértésnek tűnt az Ön szemében, semmint annak, ami valójában: istengyilkosságnak. Egy tett, amely magára az öröktől fogva létezőre is kihat? El tudunk ilyet képzelni? Nem Őrá, hanem az Őáltala elhatározott dolgok rendjére. És ez az, ami keresztre feszíti a teremtő szeretetet.

A bűn misztérium, és még a szenteknek is csak homályos elképzelésük van róla. Hát akkor mi hogyan tudnánk megmagyarázni? Nincs ennél semmi érthetlenebb. Csak a Nagyhét – a feldúlt Egyház siralmai – liturgikus megrendültségében és az egyetemes szenvedés szörnyű tükrében tudunk megsejteni valamit természetéből. A pokol mellette semmiség. Isten túl jó ahhoz, hogy ne bocsásson meg – mondják. És valóban ezt teszi: mindent, mindent megbocsát, mihelyt a szív megbánást tanúsít. Ha az ördög megbánná bűnét, azonnal megbocsátana neki.^a De a bűn, amelyet nem bánnak meg, *nem bocsátható meg*, mint ahogy Isten sem tudja megsemmisíteni saját magát; a meg nem bánt bűn egy Istentől megfosztott saját világot hoz létre, saját tüzet, amely majdnem olyan erős, mint a szereteté – és ahol mindennek dacára, Isten irgalmából, amely mindenhol jelen van, kevésbé szenved az ember, mint ahogy azt megérdemelte. A szeretet mindent azért teremtett, hogy az isteni szépséget sugározza, és nem lehet legyőzni; ha visszautasítom, hogy kinyilvánítsam az irgalomban, akkor az igazságosságban fogom kinyilvánítani. Ez a visszautasítás homályos.

Isten megengedi a rosszat, de nem működik közre benne, és nem szennyezi be vele még az ujjhegyét sem. Ha az ember megengedi magának a rosszat valamilyen nagyobb jó érdekében, azzal beszennyezi a kezét és az egész testét is. Elítéljem az ópiumszívót azért, mert próbál megszabadulni ennek az életnek a hazugságaitól? Nem ezért, hanem mert rossz eszközt alkalmaz, valami rosszat használ fel arra, hogy meneküljön a rossz elől, a hazugságra hagyatkozik, hogy megszabaduljon tőle.

A leggyilkosabb tévedés, ha embervoltunkat emberi – vagy állati vagy növényi – eszközökkel akarjuk gyógyítani. Ez a tévhit van jelen minden álmisztikában, és az ópiumban testesül meg, amelyben növényi formát ölt magára: mákony a Végasztaló helyett. Az ópium akkor a legperverzebb, amikor a lelki élet hordozójának adja ki magát, és azt állítja magáról, hogy elvezet ahhoz az ürességhez, amelyet egyedül Isten tud létrehozni. Kegyesség tablettában, a démon szentsége.

Ő hagyta el Önt – mondja. De Önnek bátorságra is szüksége volt. A kórházi szobájában, az ágya mellett, volt mindig egy kis doboz tartalék tablettákkal (melyeket, mint az *Ellopott levélben*, az orvosok soha nem vettek észre), hogy amikor csak kívánja, legyen mivel megszabadítania magát az elvonással járó szenvedésektől; de Ön egyszer sem nyúlt hozzá.

A kezelés sikeres volt. Kigyógyult az ópiumból. Isten továbbra is sürgette. Reverdyvel úgy ítéltük meg, hogy eljött a pillanat, hogy beszéljen egy pappal. Vajon kihez forduljon? És ekkor találkozott Charles atyával. Ha ez összeesküvés

---

^a Ez egyébként lehetetlen, mert a tisztán szellemi lények nem változnak.

volt, akkor az angyalok műve. Egy sürgöny hozta érkezésének hírért éppen azon a napon, amikor Ön Meudonban ebédelt. Amikor az atya belépett, a lelkünkben felörvénylő nagy csendből, amely végig megmaradt, azonnal megértettük, hogy csakis Ön miatt jött. Azt a szívet, amit Ön levele aljára rajzol, ő a mellén hordta, közepében egy keresztel. A sivatagi magány küldött Önhöz egy szemlélődőt; a szemlélődő és a költő jól megértik egymást, az égi szokásokban jártas férfi könnyen érintkezett az Ön láthatatlan világával. És Charles egyszerűsége, belső szabadsága, a szeretetben való elrejtettsége, ez pont az a stílus, amit Ön – Isten műveiben – kedvel.

Az Úr nagylelkű, kegyelme úgy robban, mint egy gránát, és egyszerre több áldozatot is szed. Nem akarta, hogy Ön egyedül térjen vissza az Ő házába. Két keresztelő, melyek hamarosan meg is duplázódtak, egy papi hivatás, és egyéb kegyelmek követték Jézussal való találkozását. (Hat hónappal később két keresztfia között láttam Önt karácsony éjszakáján áldozni.) Ön olyannyira megbízott kapustestvéri erényeimben, hogy hozzám küldte ezeket a lelkeket, akiket saját példájával világosított meg. Így osztoztunk barátainkon, egymásnak átengedvén őket, anélkül azonban, hogy elvesztettük volna őket. Az Ön barátai számomra a költészet hatalmát bizonyították, amely Ön által hatott rájuk. Nem lettek tőle bölcsebbek vagy jobbak, viszont felszabadította a szívüket, elültetvén bennük a tisztaság iránti érzéket. Nem gyógyította meg, és nem is táplálta a lelküket, viszont lecsiszolta az ég felőli oldalukat. Csodálatosképpen készekké váltak a kegyelem és a természetfölötti igazságok befogadására, egyfajta szent mohósággal, *quasimodo geniti infantes* (mint újszülött csecsemők) itták az Egyház szűzi tejét. Az ilyen lelkek, kedves Jean, a legékesebb tanúbizonyosságai annak a lelki erénynek, amely az Ön játéka mélyén lappang.

Ez idő alatt szegény Satie agóniája végéhez közeledett. Ön célzást tett arra, amit ő finom iróniával a saját „megtérésének” nevezett. Nagyon kérem, ne tulajdonítson nekem semmi szerepet ebben, a barátja voltam, semmi több! Amikor először léptem be a Saint Jean kórházbeli szobájába – Pierre de Massot, aki odavitt, magunkra hagyott kis időre -, így szólt hozzám: „Tudja, nem vagyok én ám annyira istentelen. Ha meggyógyulok, változtatok az életemen, de nem azonnal, nehogy megbotránkoztassam a barátaimat. És egyébként is minden reggel keresztet vettem ...” Íme, ez történt.

El tudnék távolodni ilyen emlékektől? Nagyszombaton, amikor a kórházi lelkész végigjárta a termeket, hogy megkérdezze, akar-e valaki gyónni és áldozni, Satie így válaszolt: „Hát persze, én katolikus vagyok.” Aznap este meggyónt, és mivel elfelejtette már az imádságokat, megkérte a nővért, aki ápolta, hogy segítsen neki elvégezni a penitenciát. Együtt mondták el az Úr imáját és az Üdvözlégyet; Satie sírt. Később még kétszer áldozott. Lelki életéről bizalmasan beszámolt Reverdynek, azon az utánozhatatlan félig komoly, félig réveteg hangon, amelyre az őt érintő kérdésekben szemérmessége készítette.

Velem főleg zenéről és azokról a fura ételekről beszélt, melyeket Brancusi készített neki. Egy alkalommal keményen megdorgált, mert nem találtam meg egy lekváros csuprot, amely valamely rejtélyes oknál fogva eltűnt. Föl kellett túrnom az összes fiókot. „Nem sokra megy a katolikus íróságával, hogyha egy

csupor lekvárt sem képes megtalálni. Csak rá kell nézni magára az embernek, és látszik, előre tudja, hogy úgysem fogja megtalálni,” stb. Egy szóval, kegyetlenül hosszú betegsége alatt is példás türelmet tanúsított; a rend iránti különös érzékenység – amely egyszerre volt ésszerű, ironikus, aprólékos és hóbortos – nála mély jelentőséggel bírt. Agóniájában néhány percig tartó ébrenlétei között el-elszenderült. Ahogy ott ültem mellette és halkán imádkoztam a rózsafüzért, egyszer csak fölébredt, és így szólt: „Jó együtt lenni azzal, akivel ugyanarra gondolunk.” Aztán újból elaludt. Ezek voltak az utolsó szavak, amiket hallottam tőle. Egy fél óra múlva lábujjhegyen távoztam. Csak a koporsóban láttam újra. Teljesen öntudatánál volt, amikor felvette a betegek kenetét. Azt gondolom, hogy imájával hathatósan közbenjár barátaiért.

*

A művészet nehezen védi meg magát az őt pofon ütő tisztátalan bukott angyallal szemben, aki önző módon mindent a maga érdekében akar *felhasználni*: a szív önátadását, gyengeségét, sőt magát Istent is. Ezt mi jól tudjuk, kedves Jean, hisz mindenhol ezt a komédiát láthatjuk, melyet a vallásosság új keletű feléledése az *irodalom* világában csak még feltűnőbbé tesz és táplál, hiszen az önmagukkal elteltek és a ravaszak mindenkől hasznot húznak.

De tudjuk azt is, hogy a Mennyek országában sok vámos és prostituált megelőz majd sok önelégült igazat. Ezt az Úr tanúsítja. Több ártatlanságot talált az ő szívükben, mint a jeruzsálemi templom szőrszálhasogatóiban.

A szív gögje az egyetlen, ami biztosan gátat szab az örök szeretetnek. Akármilyen szembetűnő is legyen, a művész hiúsága mindig gyermeki marad, nem éri el a bűn szintjét. Soha nem biztos az üdvösségében, tudja, hogy nem fizeti meg rendesen a tizedet a mentából, ánizsból és köményből, és hogy nem különb a többi embernél: ezzel teret hagy az irgalomnak.

A művészen mindig lakik egy ravasz *tollforgató*: kétszívű színész, aki be akarja csapni Istent.

És lakik benne egy kézműves is, néha egy költő: a Teremtő inasa.

De Isten nem hagyja magát becsapni, ki nem állhatja a tollforgatókat. Neki Satie szeme tetszett.

Eleget beszéltünk-e Satie varázslatairól? Ezek olyanok voltak a zene világában, mint Néri Szent Fülöpéi a kegyelem világában. Íme, itt a dolgok elevenébe tapintottunk: a művészet és a kegyelem egymást tükrözik. A költészet és a szentség világa között *analóg viszony* áll fenn, az analógia összes metafizikai jelentését értve ezalatt, mind rokonság, mind különbözőség szempontjából. Minden tévedésünk abból származik, hogy nem tudjuk meglátni ezt az analógiát. Egyesek felnagyítják a hasonlóságot, összekevervén a költészetet a misztikával, mások viszont túlságosan alábecsülik a költészetet, csak egy mesterséget, egy mechanikus művészetet látnak benne.

Pedig a költészet sokkal magasabbrendű. Nem úgy, mint a kegyelem, amely lényegénél fogva természetfeletti, és részesít bennünket abban, ami

egyedül Istené, hanem úgy, mint Isten működésének legmagasabbrendű természetes megfelelője.^b *A mi művészetünk Isten unokája* – mondta Dante. De nem egyszerűen csak mint archetípusból származik abból a művészetből, amely a világot alkotta. Ahhoz, hogy legyen némi fogalmunk nemes voltáról, magunk elé kell idézni az Ige eredetének misztériumát: mert az értelmünk, mint olyan, termékeny, és ha nem képes létrehozni egy másik önmagát – amint ez Istennél van -, legalább egy művet akar létrehozni a mi képünkre, melyben tovább él a szívünk.¹⁾

Létezik egyfajta természetfeletti sugallat, amely iránt a Szentlélek tesz minket fogékonnyá, és amelynek előfeltétele a szeretet. Ez emeli föl a szentek lelkét, hogy emberfeletti módon cselekedjenek, s ez maga a misztikus élet. De a természet rendjében is létezik egy sajátos inspiráció, amely szintén a racionális megfontolások fölött van, és amely – ahogy Arisztotelész mondja²⁾ – a bennünk jelenlévő Istentől ered. Ez a költői sugallat. Ezért a költő szent ember. Mint a szentek? Nem. Mint a hősök: Diosz Hektor (Hektor Isten).

A költő számára a szavak és a ritmus csupán nyersanyag. Ezekből kiindulva olyan dolgot hoz létre, amely öröm a léleknek, és amelyben a lét nagy csillagos éjszakájának egy kis fénye tükröződik.³⁾ Behatol a dolgokba, és felszabadítja a bennük rejlő spiritualitás icipici szikráját, vak pillantása a teremtett dolgok mélyén Isten tekintetével találkozik. A Szent Könyvek – mondják a teológusok – több jelentésréteggel bírnak; ugyanígy az Isten által teremtett dolgoknak is végtelen sok jelentése van. Amint a szent önmagában beteljesíti a szenvedés művét, a költő a Teremtés művével teszi ugyanezt, isteni egyensúlyokban működik közre, misztériumokat mozgat meg, azonosul az univerzumban működő titkos hatalmakkal.

Spirituális lényegénél fogva a költészet felülmúl minden technikát, még magát a művészetet is: lehet az ember költő anélkül, hogy létrehozna valamilyen művet, mint ahogy egy megkeresztelt gyermek is birtokolja a megszentelő kegyelmet, jóllehet, cselekedetei még nem mérhetők erkölcsi mércével. Itt lép be a metafizika: A költészet az a művészet számára, ami a kegyelem a lelkiélet számára.

A költészet tehát az isteni kegyelem egyfajta képmása. Mivel felfedi a természetben eláradó utalásokat, és mivel maga a természet is egy utalás Isten országára, a költészet, jóllehet, nem tudatosan, mintegy előérzetként, homályos vágyat ébreszt bennünk a természetfeletti élet után. Baudelaire szavai jutnak eszembe: „A költészet által és a költészen keresztül, a zene által és a zenén keresztül lelkünk megsejti a síron túl derengő fényt.” És hozzáteszi: „Amikor egy szép vers könnyeket csal a szemünkbe, az nem határtalan

---

^b A „természetes” szót Krisztus kegyelmének természetfeletti voltával szemben használom. Ettől még egy másik értelmezésben – mint ahogy az alapfilozófiát metafizikának nevezzük – a költészetet is mondhatjuk természet felülinek, olyan értelemben, hogy fölötte van nem a teremtett vagy teremthető természeti rendnek, hanem az érzékelhető természetnek, és az anyagi világ törvényeinek, és értékei a transzcendentális szférába tartoznak.

gyönyörködésünket bizonyítja, hanem ellenkezőleg, megsebzett szomorúságunkról árulkodik, idegeink feszüléséről, a tökéletlenségbe száműzött természetünkről, amely most azonnal, még ezen a földön szeretné birtokba venni megígért paradicsomát.”

Ön nálam is tisztábban látja ezeket a titkokat. Ki értette meg Önnél jobban a költészet okatlan lelkében tükröződő evangéliumi bölcsességet? A költészet is a szűk utat kínálja, egyfajta szent gyengeséget kér: a szépség biceg – mondja Ön -, és Jákob is sántított az angyallal való küzdelme után, és a szemlélődő is sántít – mondja Szent Tamás -, mert miután megízlelte Isten édességét, a földre támaszkodó oldalán gyenge marad. Bizonyos értelemben a költészet nem evilágból való, a maga módján az ellentmondás egy jele. A költészet birodalma közöttünk illetve bennünk van; a költészet is egy semmi, egy egészen kicsiny dolog, olyan, mint a hajnali derengés, amely egyre növekszik, míg el nem éri a déli verőfényt. Igazi lelki szegénység kell hozzá. A teljesség elérése érdekében mindenről lemond. A szabadságot korlátai által nyeri el. Megkívánja, hogy a költő ráhagyatkozzon, hősiesen engedelmeskedjék, de mindezt értelemmel és akarattal tegye, mely nem hasonlít az örültek gépiességéhez vagy a megszállottak dühéhez, hanem az Istentől átjárt lelkek szabad és éber passzivitásához.

Mindez azonban csak egy olyan jónak a szolgálatában történik, amely nem maga a Jó. Az összes remekmű együttvéve sem képes szeretetre gyújtani az embert. Odaadnánk, kedves Jean, minden költeményünket és elméletünket, a szeretetnek azért a kicsiny – még az angyalok számára is észrevehetetlen – békességéért, amely egy Istennel egyesült lélekben lakozik.

Ugyanis a művészet nem az ember jobbítását szolgáló dolgok rendjébe tartozik.⁴⁾ Innen van az ereje: nem függ az emberi dolgoktól, nincs alávetve, mint az okosság, egy előre kitűzött cél szabályainak, az eshetőségek zűrzavarában, a szabad akarat meghatározatlanságában; csak egy célja van: a tárgy, amit választott magának, s amely kényúrként uralkodik fölötte. De innét származik gyengesége is. Ha a művésznak rendelkezésére is áll a szellemi erények egész rendszere, ezek „*secundum quid*”, egy bizonyos viszonylatban erények csupán, de az igazi spiritualitást és a szentek erényét csak utánozzák anélkül, hogy utolérnék. Ez valójában tragikus helyzet. A művész megtapasztalja a lélek életének keménységét, de a benne elrejtett békességet, amelyet semmilyen teremtett dolog nem adhat meg, nem tudja megízlelni. Akaratát és vágyakozásának minden erejét könyörtelenül jobbá kell tennie, de egy olyan cél érdekében, amely nem az övé.

Önmagában – függetlenül az indítékoktól, amelyek az embert alkotásra bírják – a művész tisztasága, akármilyen árat fizet is érte, nem elegendő a lelke megmentéséhez. De ez a tisztaság mégis hiteles, melyért a teremtett lélek szenvedései súlyával fizetett, és amely előképe egy másik tisztaságnak, amelyet ily módon elő is készít. Elegendő lenne az ég görbe síkjainak eltolása, a kegyelem egy lökése, és az alvó a másik oldalára fordulna, s máris Istennél ébredne föl. Isten ismeri az emberek munkáját, erőfeszítéseik hátterét,

mindenhol elhelyezi csapdáit, időszerű kegyelmeit, az ártatlanság legkisebb zugát is észreveszi a szívükben. Isten irgalma valóság.

Értsen jól. Én a költészetet, amint a metafizikát is, csak Isten előtt alacsonyítom le. Azzal hogy Isten előtt ezt tesszük vele, a költészet még nem alacsonyodik le. Én éppenhogy a költészet nagyságára mutatok rá, arra, hogy a költőnél és a bölcsnél jobban senki sem közelíti meg a láthatatlan dolgok világát, ha csak nem az Istennel egyesülő szent, aki ezáltal ezerszer közelebb van hozzá, mint bárki más. Rámutatok mindarra a jótéteményre is, amit az emberek a költészettől kapnak.^c Önmagukban ugyan fölöslegesek az örök élethez, mégis a művészet és a költészet nélkülözhetetlenebb az emberi nem számára, mint a kenyér. Fölkészítenek a lelki-szellemi életre.

*

Íme, az állatoknak prédikáló Szent Ferenc: mikor a kegyelem valamely dolgot visszahelyez az ártatlanság állapotába, azt a valóságba helyezi vissza. A művészet képileg állítja helyre a paradicsomot: nem az életben, nem az emberben, hanem a megalkotott műben. *Ott minden rend és szépség*; ott nincs diszharmonia, az érzékek és a szellem kibékülnek egymással, az érzéki gyönyört elárasztja a fény és az értelemmel átjárt test minden hevülete az ég felé törekszik.

A művészet még a bűnnel kapcsolatban is utánozza a kegyelmet. Aki nem ismeri a gonosz birodalmát, nem sokat ért ebből a világból. Ha a sztoikus nem is ismeri (hiszen nem hisz az ördögben), a szent viszont annál inkább. A kísértés az oktatója, amely mellett csak szegényes palettát nyújtanak a derék fiatal emberek tévelygései, akik attól félnek, hogy nem használják ki *az élet nyújtotta lehetőségeket*. A szent a poklokra száll alá Mesterével;⁶⁾ ahogy a régi ellenségek kiismerik egymást, úgy a szent is, noha a rossz idegen számára, mégis ismeri annak természetét, minden titkos rejtekével együtt. Hogy lehetséges ez? Úgy, hogy imájával és szenvedéseivel megfizet érte. Magára veszi a bűnöket. A Megváltó alkímiája folytán szeretetté formálja át azokat.

Nos, a művész is ismeri a szív titkos rejtekeit,⁷⁾ látogatja az alvilági helyeket. Nem állítanám André Gide-del együtt, hogy ezek lennének a legtermékenyebb vidékek,⁸⁾ mert a lélek világában mindig a szüzesség az, ami termékeny; de elismerem, hogy megvan a maga alantas termékenysége.

A bűn – mivel része a keresztény világnak – és benne az egyik szentség létezésére ad okot – a művészet világához is hozzátartozik. De itt hamis a megváltás. A bűn által a művészet létrehoz valamit, szépséghez jut általa: de csak egy halott anyag szépségéhez.

Mint egy illuzionista, átlényegíti a rosszat, de nem gyógyítja meg. Az Ön ellenségének, Wagnernek határtalan érzékisége oly mértékben szublimálódik a zenéjében, hogy Trisztán már csak a szerelem tiszta lényegének lenyomatát

---

^c Senki – mondja Szent Tamás – sem tud gyönyör nélkül élni. Ezért az, aki a lelki gyönyöröktől meg van fosztva, a testiekhez fordul.

idézi számunkra. Igaz ugyan, hogy ha Wagner és Mathilde Wesendonck nem vétkeztek volna egymással, akkor most nem lenne Trisztán. De a világ nem lenne rosszabb nélküle, Bayreuth nem a mennyei Jeruzsálem. Így csúfolja meg a művészet a *szerecsés vétket*. Istenként viselkedik, csak a saját dicsőségére gondol. Hadd kárhozzon el a festő, a festészet fütyül rá, a lényeg, hogy a tűz, amelyben ég, egy szép üvegablakot olvasszon ki.

Mindezzel együtt a művészet bármily csekély mértékben hasson is az életre, arra ösztönzi az embert, hogy önmaga tökéletesedését – mint élete főművét – saját természetének kibontakoztatásában keresse. Valójában ez önbecsapás. Az ember ugyanis elvesztette azt a képességét, hogy természetes úton tökéletesedjen, természetfeletti tökéletesedésre van meghívva; „a természetes módon történő tökéletesedés útján a bűnnel fog találkozni”. Az ember mindenképpen stigmatizált teremtmény: akár Ádám sebeit hordozza magán, akár a keresztrefeszítettét.

Végeredményként: a művészet embertelen, mint ahogy a szentség emberfeletti. Innét van az összes analógia, amiket említettem, a heroizmus iránti vágy, a bálványimádás, a hazugság és az a kísértés – mely mindig a művészet velejárója volt -, hogy a perverzítástól várja azt a lehetetlenséget, hogy helyettesítse a természetfelettit.

*

Itt van viszont ez a csinos kis szörny, melyet az Úr elé akar vinni. „A művészet a művészetért és a művészet a tömegekért egyaránt abszurdum. Ezért a MŰVÉSZET AZ ISTENÉRT elvet javaslom.” Ez paradox hitvallás, jóllehet, nem alaptalan, hiszen a Középkor (a maga módján, ami viszont nem lehet már a miénk) hűséges volt hozzá: az akkori világból kiűzték az ördögöt, mind a négy elem keresztény volt.

A vallás és a költészet midig vitában áll egymással, de ez testvérek közötti vita. A művész nehezen tud az ő embersége számára túlságosan kemény erénnyel élni anélkül, hogy ne sérülne. De maga a művészet spontán módon Isten felé tart. Isten felé, de nem mint az ember célja felé az erkölcs útján, Isten felé tart, aki minden forma és világosság egyetemes elve. Abban a pillanatban, amikor a művészet eléri a nagyságnak és a tisztaságnak egy bizonyos fokát, anélkül, hogy tudatában lenne, a láthatatlan rendet és dicsőséget kezdi hirdetni, melynek minden szépség csak egy megnyilvánulása; legyen kínai vagy egyiptomi, reménységében és utalásaiban keresztény. (A művészet, nem pedig a művész.) Amit Fra Angelico mond, igaz: „*Ahhoz, hogy Krisztus dolgait megfesse az ember, Krisztussal kell élnie.*” De mindenek előtt festőnek kell lennie. Az a fajta művészet, amely nem Krisztus dolgait festi meg – mert arra méltatlannak érzi magát, vagy valamely más oknál fogva -, de igazi darabokat szakít ki az égből, „az értelem és a szépség összekoccanásának utánozhatatlan hangját” visszhangozza, és az ilyen művészet közelebbről vagy távolabbról, de már a legméltóbb eszközt készíti elő a kegyelem számára, amely azt a megfelelő időben használni fogja. Satie *Szókratészére* gondolok, vagy Sztravinszkij

Tavaszi áldozatára, Rouault és Picasso figuráira, és az Ön Orfeuszára, kedves Jean.

Az egyházi művészet, amely olyan tárgyakat alkot, amelyek előtt imádkozunk, önmagának is tartozik azzal, hogy vallásos és tanító jellegű legyen. Ezen az egy kivételes eseten kívül Isten nem akar vallásos vagy katolikus művészetet. Ő művészetet akar. Annak minden tövisével.

Önnek igaza van abban, hogy Isten „zsengéket” követel magának. Fiatal galambokat, erejük teljében lévő kosokat szoktak áldozni neki. „Az antikot szereti, nem az öreget.” Az akadémizmus biztosan nem tetszik neki. Joga van a vakmerőséghez. A kishitűség az alázat ellentéte. „A langyosságot ki nem állhatja.” Ez igaz. Biztosan lesznek az égben olyanok is, akik a földön mulyák voltak, de emiatt nem kell azt gondolnunk, hogy kötelességünk együgyűen szolgálni Őt. Az értelem, a művészet, a tudomány vagy a költészet ellen elkövetett bűnökért nem fizetünk ugyan a mennyországban, de itt, a földön annál inkább; a világosság fiainak, akiknek az Úr a szemére veti, hogy olyan nehezen boldogulnak, volt alkalmuk ezt megtapasztalni.

„Maradjon meg szabadnak” – mondta Önnek Charles atya. Sokaknak viszont ezt kellene mondani: „Legyen szabad.”. Másoknak pedig – M. Degas tanácsa szerint -: „Legyen újból rabszolga.”. Ön már megszerezte a költői szabadságot szívóssága és szenvedései révén. Én sokat várok ettől a szabadságtól.

Ön Jézusé, és senkit sem szabad utánoznia. Ki kéri, hogy váltson stílust? Ön Krisztus titokzatos testének része, az Egyházhhoz tartozik, nem pedig egy ilyen vagy olyan, látszatra bár mégoly jámbor világhoz. Az Egyház misztérium. Az Egyház maga a kiáradt és kitárult Krisztus.⁹⁾ Egyedül a bűnt tiltja nekünk. Minthogy ahol szeretet van, csak a bűn szab korlátokat, ezért az Egyházon belül vagyunk a legszabadabbak.

Azt mondja, hogy a tavaly júniusi események óta én lopva nézegettem Önt. Mit láttam vajon? Egy lelket, akit a Bárány megvilágosított, egy még szenvedő, de elszánt lelket, aki bátran föltekint az égre, egy őszinte, becsületes lelket, aki nem hisz túl könnyen a boldogságban. Aki a Szeretettel viaskodik, hol védekezve, hol támadva. Ön azok közül való, akik végül mindig többet adnak, mint amennyit hajlandók megígérni. Én ismerem az Ön nagylelkűségét, Jean. De annyira szerettem volna, hogy nálam jobban tudjon élni Jézus kegyelmével, amikor az fölkel a lelkében, finoman és alig észrevehetően, és amelyről azt képzeljük, hogy újból rátalálhatunk, amikor csak akarunk. Bárcsak gyorsabb lett volna, mint én! Az én kék galambom úgy szárnyalt, mint egy vágy, egy ima.

Bámulatós, hogy Ön mennyire félti a szabadságát! Mennyire megértem Antigoné iránti rajongását! Ő is azt mondja – és ezért oly kedves Önnek -, hogy az emberi törvényeket áthágva egy jobb parancsnak engedelmeskedett, íratlan és örök törvénynek.

„Azok nem mától: mindörökké álltanak
És senki sincs, ki fölfedhetné keltüket.”

Az istenek parancsainak engedelmeskedő szűz szabadsága sokkal szebb, mint a költőé illetve a filozófusé. De mi még ennél is többre vagyunk hivatva: a Szentlélek által birtokba vett lelkek szabadságára. Quod si Spiritu ducimini, non estis sub lege. (Ha a Lélek vezet titeket, nem vagytok alárendelve a törvénynek.)

És ne féljen, kedves Jean, a botrány sem fog elmaradni. Ami Istentől való, az mindig is botrányt keltett. Igen, figyeljük csak meg Jézus viselkedését: „És elhaladván közöttük, távozték.” A világot *a szeretet botránya* váltotta meg, melyből a zsidóság máig nem tért magához, és amelynek visszhangja nem múlik el.

Kortársainkat leginkább a rend botránkoztatja meg, a lélekben és igazságban való rend. Így egyaránt ellenségei – ez egyik közös axiómánk – a rejtett rendnek és a rendetlenségnek. A filozófiában például botrányos csak azért visszatérni Szent Tamás bölcséletéhez, mert igaz! Elég, ha a bölcsesség egyszerűen csak bölcsesség, és a költészet egyszerűen csak költészet, és máris megdöbbennek rajta. Az is igaz, hogy a költő számára állandó nehéz feladat, hogy ne egyen a bálványoknak áldozott állat húsából, és elkerülje Szent Pál feddő szavait.

Az Úr egy malomkövel a nyakukban veti a víz mélyére azokat, akik megbotránkoztatják a kicsinyeket. Ön szerint jó jel nem keresni, de keresés nélkül előidézni azok botránkozását, akik már elvesztették gyermekségüket – a „klerikusok és a dolog szakértői” -, ahogyan Jeanne d’Arc bírái önmagukat nevezték. Ebben igaza van. Azonban mindez csekély dolog a művészet világában; egy magasabbrendű összefüggésben kezd a dolog komolyra fordulni. Szent Pál írja: *Mindazok, akik jámboran Krisztus Jézusban akarnak élni, üldöztetést szenvednek.* Ez az az irigylésre méltó botrány, amelyre sajnós mi méltatlanok vagyunk.

*

Az XVI. században az Egyház megbotránkoztatta az eretnekeket, akik úgy ítélték, hogy túlságosan szereti a szépet. Én magam csodálom a reneszánsz pápákat, amiért létre tudták hozni az akkori szép világot az erények ókori Anyja segítségével egy olyan korban, amikor az ördög moralista képében uszította rá a kutyáit. Nem azért kell elítélni X. Leo korát, mert túl sokat áldozott a művészetnek és a szép formáknak, hanem inkább azért, mert keveset törődött a kegyelemmel. Haec oportebat facere, et illa non omitttere. (Ezt meg kellett tenni és azt nem elhagyni.)

A XIX. században pedig ennek ellentétével találkoztunk: a művészet és a vallás egymástól eltávolodni látszott. Miért? Nem nehéz kitalálni. Általánosságban véve, a vallásos körökben (nem a szentekről beszélek) csökkent a vallásosság színvonala^d; a lélek tájai feledésbe merültek, a Szentlélek irányította élet sokaknál kezdte átadni helyét az egyszerűen erkölcsös életnek.

---

^d Föl kellett tápázkodnia a Forradalom rombolásaiból, illetve annak utóhatásait kellett elszenvednie, miközben az álfilozófiák egész tömege nehezedett rá.

Így a bölcsesség felülről jövő megvilágítása nélkül az okosság ellenségének tekinti a művészetet. Még az egyébként tiszteletre méltó világban is úgy tűnik, az erkölcs által elfojtott rosszindulatok bosszúja a költészet iránti gyűlölet.

Általánosságban véve művészi körökben (nem néhány nagyról beszélek itt) a gondolatiság színvonala lecsökkent; az értelemhez való hosszú hűtlenség következtében a művész a lelki értékek tagadásában keresi embervolta táplálékát, és miközben önmagát tekinti végső célnak, lassacskán minden vitalitását az érzékek imádatának szenteli. Manapság oly nagy a szív nyomora, hogy a teljes kétségbeesés az egyetlen kiút annak a költőnek, aki nem akar Istenbe menekülni.

Ez a kettős és egyidejű lesüllyedés szükségszerűen egyre növekvő eltávolodást eredményezett.

A művészet tükrözi az erkölcsöt, és százszorosán adja neki vissza azt, amit tőle kapott. Magasztalja a romlott korok romlottságát. De addig szigeteli el magát a magasabbrendű emberi léttől, amíg végül ő maga is elsorvad végelgyengülésben. Ekkor elkezdi tapogatózni az ég felé. De el is tévesztheti az utat, eltévedvén egy hamis éjszakában, amely Isten éjszakájának csak utánzata, és amelyben megmarad az éhsége. Vergődhet, kiabálhat, káromkodhat, de csak akkor gyógyul meg, ha Jézussal találkozik.

A szeretetben való tökéletesedésre törekedni, és a szépség jegyében cselekedni, ez, hogy úgy mondjuk, két jelenség, amelyek könnyen összeegyeztethetők. De az emberben semmi sem megy könnyen. Nem könnyű költőnek lenni, és nem könnyű kereszténynek lenni, a kettőt együtt csinálni pedig kétszeresen nehéz. A költészetben ugyanis nincs pardon. Csak a legnagyobb feladatra vállalkozik. Ez a nehézség óriásira növekedett egy olyan korban, melyben a kifinomultsága tetőfokán álló művészet az egyre hisztérikusabbá váló érzékenységet gyötri. Ön, kedves Jean, ismeri a veszedelmes sikerek titkát, megtaníthatja barátainknak. Az Ön programja jó^e. De azért ne lepődjenek meg: kemény játszámára lettek meghívva, melynek sebesültjei és halottai is lesznek. Noha erősen kívánom, hogy létrejöjjön ez a játszma, mégsem erőltetném rá senkire. De azoknak a „mindenre elszánt fickóknak”, akik vágnak a kalandra, ezt mondom: Csak a kegyelem fogja megtartani önöket. Az eszköz meg kell hogy feleljen a célnak: az Istennek ajánlott művészet feltétele Isten jelenléte a lélekben. Az eucharisztiaival Önök a lehetetlent is meg tudják tenni: megérinthetik a költészetet anélkül, hogy belehalnának.

De emlékezzenek arra is, hogy az Evangélium kemény. Már kezdettől fogva szigorú feltételeket szab. Azt mondja: Hagyjátok a holtakra, hogy eltemessék halottaikat. Ha nem gyűlölitek lelketeket miattam, nem vagytok hozzám méltók. Istennel nem lehet szórakozni. Ezek a szavak nem veszítik el érvényüket.

Aki nem dönt véglegesen és komolyan a jó mellett, annak – mondja Jeremiás – nem elég kiabálnia:”Isten temploma, Isten temploma, Isten

---

^e Levelének 9. jegyzetére gondolok.

temploma”. A vallás elláthatja témával a művészetet, de ő maga nem irodalmi téma. Éltetheti a művészetet, mint ahogy a lélek élteti a testet anélkül, hogy összemosódna vele; lényegük csak azon az áron vegyíthető egymással, hogy közben mindkettő szennyeződik. Ebben egyetértünk.

Kell-e vajon asszisztálni nekünk, akik anélkül, hogy szeretnénk a neoklasszicizmust, nem keverjük össze a romantikát az imádsággal, egyfajta katolikus *Sturm und Drang* módjára? A kereszt örültsége mellett minden más igen bátoralan. És ez az örültség nem szereti a zajt.

Én mást remélek. Önnel együtt egy új költészetre várok, amely kiszabadult Rimbaud karjaiból – bár tudatában van mindannak, amit neki köszönhet –, Húsvét hajnalának költészetére, amely szabad, mint a megdicsőült testek. Hogy milyen módon fogják Önt követni azon az úton, amelyen Max Jacobbal együtt jár, és amelyről a halál elszólította Apollinaire-t és Radiguet-t, azt nem az én dolgom megjósolni, én csak filozófus vagyok. Viszont jó jelnek tartom azokat a tíz-tizenöt éve tartó megindító erőfeszítéseket, amelyek próbálják megtisztítani az irodalmi stílust az érzékiségtől, a kérkedéstől, az öntetszelgéstől, a hazug kapcsolatoktól és a tökéletesség látszatától. Gyenge eszközök – mondhatnánk – érthetetlen beszéd, képzelődés? Azért ez mégis a költészet küzdelme a hazugság, végeredményben az eredeti bűn ellen. Jóllehet, számomra zsákutcának tűnik az útjuk, nem ismerem el kevésbé Lautreamont barátait, mint Ön. De azt is tudom, hogy hiábavalóság lenne kényszeríteni a költészetet, hogy utánozza a misztikus életet, vagy hősiességet várni el az emberi szótól. Az álom hamis megváltás csupán. Segíthet ugyan megújítani a verbális forrásokat és a nyelvi képzelet mélységét, megtisztítani a használattól elkopott szavakat, de mindent egybevéve csak technika marad. Nincsen spiritualitás lélek nélkül. Istenen és az ő árnyékán kívül csak hamis misztériumok léteznek. „Az irodalom képtelenség, ki kell lépni belőle. De nem érdemes azzal próbálkozni, hogy az irodalom által lépünk ki; egyedül a szeretet és a hit által tudunk kilépni önmagunkból.” Ez az igazság. Köszönöm, hogy kimondta.

Nem, kedves Cocteau-m, nem játszom el Önnek Micol szerepét Dáviddal szemben. Attól sem borzadok el, hogy ilyen magasra tör. Mindig a fejre célozni, hogy a szívnél alább biztosan ne lőjünk – mondta Leon Bloy. Önnel együtt azt gondolom, hogy az a hely, ahol a végtelenek találkoznak, kitüntetett hely az értelem számára: a kereszt ágainak a metszéspontja. Ez az egyetlen hely, ahonnét jól lát az ember. Tehát Önnel együtt, újra meg újra csak azt mondom, hogy szeretet nélkül semmi jót nem tehetünk.

*

A szeretet törvénye a legfőbb szabály a művét szerető költő és az Istenét szerető szent számára. *Szeress, és tégy, amit akarsz* mondta Szent Ágoston. Egyedül a szeretet ad kulcsot a szabadság páratlan problémájához. Ahol szeretet és jóság, ott van Isten.

De maga a szeretet feltételezi az ismeretet. Ha útja nem az Ige taván át vezet, akkor nem lélek, hanem erőszak irányítja. Az értelem nélkül nem tehet semmit. Ahol nincs hit, ott nincs szeretet sem. Mindaz, amit beteg értelemre építenek, összeomlik. Ezért szenteltem én az életemet Szent Tamásnak és tanítása hirdetésének. Mert én is azt szeretném, hogy az értelmet visszavegyük az ördögtől, és visszaadjuk Istennek. Nem kérem, hogy mindenki filozófus és teológus legyen, mert az ennek a két szép tudománynak a halálához vezetne. Mindenkinek a maga mértéke szerint kell részesülni a tudásból. Ha az embernek nem egyenes a lelke, és megveti a bölcsességet, akkor minden jó, amit szeretne, rosszra fog fordulni. Bárki meghallgathatja az Egyház bölcsességét: ezért sokaknál az intuíció különösebb veszély nélkül helyettesítheti a tudományt, és szeretetük ezáltal látóvá válhat.

Nos, ugye ezt az értelemről látóvá vált szeretet nevezi Ön szívnek? *A szív megvilágosodott szemei* – mondja az Írás. A sivatag remetéinek fehér ruháján a piros szív az Igazság Szíve.

Igazság nélkül sok szeretet vész kárba a világban. Az Egyház, melyben együttvan a szeretet és az igazság, kitágítja ezeket a titokzatos határokat, hogy visszaszerezze a szeretetet.¹⁰⁾ A pápa nemrég vezette be Krisztus egyetemes királyságának ünnepét. 1925. december 31-én celebrálta első ízben, hirdetvén, hogy az egész emberi nem Krisztushoz tartozik, melyet felajánlott az Ő Szívének. Minden emberért imádkozott: „Uram – mondja -, légy királya nem csak a hűségesekeknek, akik soha sem hagytak el téged, hanem a tékozló fiúknak is, akik elhagytak ... Légy királya mindazoknak, akik a bálványimádás és az iszlám sötétjében tévelyegnek, és ne vonakodjál őket visszahívni országod világosságába. És tekints kegyesen annak a népnek gyermekeire, amely valaha a te választottad volt; rájuk is szálljon le a keresztség és a megváltás által Véred, melyet egykor fejükre vontak.”^f

Ön beszél nekem a zsidóságról. Hogyan válaszolhatnék jobban, mint ezzel a katolikus imával? Egyáltalán nem tartom elhanyagolhatónak a diaszpóra által okozott politikai problémákat. Ezek nagyon is súlyosak. Nem hiszem, hogy Krisztusba való reintegrációja előtt Izrael megszűnne magán viselni a harag jelét, és tudna elnyomottság vagy elnyomás nélkül élni a nemzetek között. Sajnálhatjuk azokat, akiket elnyom, mivel egyáltalán nem gyengéd hozzájuk. De sajnálhatjuk azokat is, akik őt nyomják el, mivel Isten magának tartotta fenn Izraelt! Állítom azonban, hogy létezik egy misztikus jellegű probléma is, amely ettől merőben különböző és magasabbrendű.¹¹⁾ Nem szabad nem elismernünk Jézus és a Szent Szűz fájának lelki kiváltságát. Tavaly *értelmes* fiatal emberek egy csoportja így hurrogott le fülsiketítő kiáltozással egy méltatlannak ítélt minisztert: Ábrahám! Hu! Hu!¹²⁾ – nem is sejtve, hogy az eget gyalázzák ezzel, beszenyezve annak a hatalmas szentnek a nevét, aki atyja minden hívőnek. *Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob ...* Ez a mi Istenünk családfája. Újra elolvasom a Rómaiakhoz írt levél 11. fejezetét: „Az evangéliumot tekintve ugyan ellenségek, a ti javatokra, de kiválasztás által kedvesek őseink miatt.”

---

^f Acta Apostolicae Sedis, 1925. november 5.

Őbeljük lettünk beoltva. Hogyan is ne törődnénk azzal, hogy mi történik az öreg fával? Nagy szeretettel, éberséggel és tisztelettel kell figyelniük, hogy milyen aggodalmak gyötrik a zsidó ifjúságot. Izrael papi nép. Hibái a rossz papok hibái, erényei pedig a szent papok erényei. Ismertem gögös, korrupt zsidókat. De leginkább nagylelkű, hatalmas és ártatlan szívű zsidókat ismertem, akik szegényen születtek, és még szegényebben haltak meg, akikben nem volt sem kapzsiság, sem üzleti érzék, akik boldogabbak voltak, ha adhattak, mint ha kaptak. Mindig voltak élvhajhász zsidók, de az is igaz, hogy léteznek igaz izraeliták is, akikben *nincsen álnokság*, és akik magukban – mint hajdanán Sámuel de Fez rabbi¹³⁾ így gondolkodnak: Mely szívekbe és mely ajkakra szálltak a kifosztott Zsinagóga énekei?

Isten Lelke mindenhol működik. A Szent Szűz mindenhol éberem örökös. A mostani idők zavarossága több reménnyel kecsegtet, mint egy hamis béke. A bűn olyan iszonyatos mértékben elharapózott, hogy azt kell gondolni, Isten a kegyelemnek egy minden képzeletet felülmúló túláradását készíti elő. Hiábavalóság lenne keseregni az orosz forradalom bűnein; minden forradalom, miközben azon igyekszik, hogy valahol megtörje a törvény uralmát, legyen az a törvény mégoly embertelen, egy időre szabadjára ereszti az emberben féken tartott erőket, és szembehelyezkedik minden törvény alapjával. Így ebben a forradalomban is van valami sátáni elem. De a forradalom megtörtént: azt kell hinni, hogy Istennek elege volt a cári rendből. Isten ellenségei mindig csak azt tehetik, amit Ő megenged; és miután szabaddá tették előtte az utat, *köszönetet* mond nekik és bizonyítványt állít ki számukra: rögtön megtalálják helyüket a szemközti házban, ahonnan azután ki sem mozdulnak többé.

A nagy szeretet-kiáradást várjuk most, amelyet annyi szent hirdetett, és amely egybeforrasztja a lelkeket, akár csak az imádság. Milyen szép lesz – majd amikor e hitehagyó világ egész vetülete felbomlik – együtt ünnepelni Jézus Krisztus egyetemes királyságát! Mert egy napon úgyis el fog jönni ez a királyság, a szellem emberei fogják bevezetni. Kell, hogy a szeretet győzzön az idők végén, és a bölcsesség kacagjon. Akkor majd a lázadók is Jahve házában fognak lakozni.^g

Kedves Jean, levelében túl sokat beszél rólam, arra kényszerítvén ezzel, hogy válaszomban gyakran szerepeljen az *én* szó. Ez nekem egyáltalán nincs ínyemre, és sokkal kevésbé illik egy filozófushoz, mint egy költőhöz. Azonban még egy rövid ideig ezen a hangon kell folytatnom.

Mint tudja, Aquinói Szent Tamás legméltatlanabb, legkésőbb érkező tanítványa vagyok; mit is beszélek, az ő tanítványainak vagyok csak a tanítványa. Az utolsó, a Tamás – Reginald – Domonkos – Cajetan – Szent Tamásról nevezett János – Jacques által képezett sorban, ami a lehető legbizáncibb, legskolasztikusabb, legmegvetendőbb a Sorbonne urainak szemében. Azonban – mint ahogy a hajunk szálaival számon vannak tartva – mindnyájunknak, mint haszontalan szolgálóknak, kijelöltek az égből egy jól körülhatárolt, szerény feladatot. Nekem, azt hiszem, van némi elképzelésem a

---

^g Zsolt 68,19

sajátomról; engem lebilincsel a létező legdogmatikusabb, leghatározottabb, egyezkedésre és megalkuvásra legkevésbé kapható gondolkodás, egy abszolút kemény tanítás, azért, hogy a mai időket szemlélve megpróbáljak nem szétszórni, hanem összegyűjteni és kibékíteni. Én hiszek az igazságban, mely egyetemes, mint a lét, melynek mindenhonét össze kell gyűjtenie az egésznek a töredékeit, amely minél tisztább és minél inkább elválk az árnyéktól, annál jobban egyesít.

Vitákkal kellett kezdenem. Ma már egyre jobban untat a vita. Ismerem azokat a tévedéseket, melyek pusztítják modern világunkat, s melyeknél ennek a világnak csak a fájdalma nagyobb, de ezt a fájdalmat tiszteltem. Látom mindenfelé a rabul ejtett igazságokat – vajon milyen fogolykiváltó rend támad majd kiszabadításukra? A mi feladatunk az, hogy keressük mindenben a pozitívumot, s az igazságot inkább gyógyításra használjuk, mint pusztításra. Olyan kevés szeretet van a világban, olyan hidegek, dermedtek a szívek, még azokban is, akik az igazság birtokában vannak, akik segíthetnének másokon. A szellem szilárdságára és a szív szelídségére van szükség. Leszámítva a szárazszívű puhány lelkeket, a világ szárazszívű, szilárd lelkekből vagy puhánylelkű szelíd szívekből áll.

A tomizmus legalapvetőbb feladata mindig is megszentelt volt, és az is marad örökre: az Egyház bástyáin a teológia segítségével védelmezni az isteni igazságot a tévedések támadásaival szemben. Most maga a pápa parancsolja, hogy szálljunk le az utcákra is. Az úgynevezett okos emberek nagy megbotránkoztatására – akik azt hitték, hogy egyszer s mindenkorra bekegatorizálták már a tomizmust dossziéikba, a megfelelő kronológiai cédulákhoz, és természetesnek vették, hogy a keresztény skolasztika se több, se kevesebb a muzulmán vagy buddhista skolasztikánál – most elérkezett számára annak az ideje, hogy filozófiáját a profán területen bontsa ki, járja át a világot megújult ifjúsága, érdeklődése, bátorsága, szabadsága, és itt gyűjtse össze a bölcsesség szétszórt örökségét. A legvakmerőbb kalandokra vállalkozva a legnagyobb gonddal kell készülődni; minél szigorúbb, minél jobban meghatározott a doktrína, annál nagyobb lesz a fegyelem, annál teljesebb lesz a hűség, és annál szabadabb lesz a játék! Mi sem egyszerűbb ennél! De micsoda program! Hogy ezt átláttam, az az oka annak, hogy mindennel elégedetlen vagyok, amit teszek, hogy sokkal több rosszat gondolok magamról, mint a kritikusaim, és ha nem lenne a szeretet – amelynek néhány szikráját remélem Istentől elnyerni -, akkor csak csalódást és hiábavaló fáradozást látnék magamban. De talán Önnek nem kell magyaráznom, hogy egyedül csak a nehéz helyzetek nevezhetők jóknak.

Miközben szeretem a költészetet, és teljes szívemből támogatom fiatal barátainkat, nem feledkezem meg filozófusi feladataimról sem, mivel a bölcsesség figyelme mindenre kiterjed. De ugyanakkor – éppen azért, mert filozófus vagyok – egészen el kell határolnom magamat a művészet, az irodalom és a kritika világától, mert nem onnét való vagyok. Viszont épp ez adja nekem azt a kiváltságot, hogy egymástól különböző, sőt egymással ellentétes szépségeket csodálhatok bennük - amennyiben azok tiszták.

Az emberek ne gondolják azt levélváltásunk láttán, hogy Ön mellékelni kívánja filozófiámat a költészetéhez, én pedig az Ön költészetét a filozófiámhoz. Az Ön költészetének kétségkívül van egy elképzelése a világról, de ez túlságosan a konkrétumokban gyökerezik ahhoz, hogy rendszerbe lehessen foglalni. Az én filozófiámnak kétségkívül van egy felfogása a művészetről, amely azonban túlságosan elvont ahhoz, hogy elhagyhassa az alapelvek egét, ahol annyi hely van, és amely jókra és gonoszokra egyaránt hullatja esőjét. A bölcsélet és a művészet két független abszolútum. Tárgyánál fogva minden tudomány alá van rendelve a bölcséletnek. Más a helyzet azonban a művészettel. Egyszer csak megérkezik az általunk felállított hierarchiák világába, mint egy holdbéli herceg, akivel az etikett nem számolt, és aki zavarba ejt minden ceremóniamestert. Önmagában, a maga tiszta formai rendjében nézve, az emberi és isteni értékekkel sem alá-, fölérendeltségi, se mellérendeltségi viszonya nincsen, tárgyánál fogva nem függ sem a bölcsességtől, sem az okosságtól; a tőlük való függése az emberi alany oldaláról nézve létezik csupán, *ex parte subjecti*. Lehet örült, és mégis művészet marad, az ember az, aki megfizet érte; ha mégis a mű látja kárát, az az anyagi okság következménye, mivel a mű feltételez egy alkotót, és az alkotó emberi szubsztanciája felemésződött. Erről figyelemre méltó sorokat írt Baudelaire.

Bona amicorum communia. A barátság mindenben osztozik. Ez egy olyan kísértés – a filozófia és a költészet lényegi alkotóelemét tekintve -, amely korunk legjobbait gyötri, és amely azzal fenyeget, hogy alantas zűrzavarba taszítja jelenünket. Órizzuk meg magunkénak ezeket a lényegi elemeket. Ha összekeverednek a tárgyi alkotóelemek, egy napon menthetetlenül összevesznek az alanyok is, és így maga a Barátság fog széthúzást szülni, mint az öreg Empedoklésznál. Mi tudunk különbséget tenni. Védelmesszük hát barátságunkat, amely az égben kötött.

A művészet egy bizonyos szemszögből nézve szabadon használ mindent a saját céljaira. Az *imperium artis*, a művészet birodalma kiterjed mindenüvé, ahol csak forma és szépség létezik. A bölcséletnek is van birodalma, amely egyetemes és abszolút. A bölcséletre szent mozdulatlanság jellemző. A művészet értelme a mozgás, ez az ő saját törvénye; otthona az érzékek hullámváltozásának territóriumára. Mindaz, amire ráteszi a kezét, hamarosan elveszíti üdeségét – mondja Ön nagyon helyesen. A bölcsélet részese az ő sajátos tárgyi életének mozdulatlan aktivitásában; „Isten frissessége az egyetlen, amely nem langyosodik meg.” A filozófus hitvány alak lenne, ha elhagyná az örökkévalót a változékony kedvéért. Művészet vagy irodalom, társadalmi vagy politikai élet, egyaránt el vannak veszve, ha olyanhoz kötik magukat, amely nem áll fölötté az időnek. Nem lennék tomista, ha nem lennék tisztában ezekkel. Nem lévén más feladatom a földön, mint legjobb tudásom szerint tanúságot tenni a bölcsességről, azoknak kell élnem, bárkik legyenek is, akik azt keresik. Én tudom, hogy mi a tárgyam, egy nálamnál hatalmasabb erő kötött hozzá. *Tenui nec dimittam*. Megragadtam, el ne hagyjam.

Ezért eléggé szabad a szívem ahhoz, hogy kellőképpen szenvedjen. Borzasztó szánakozás vesz erőt rajtam, ha arra a generációra gondolok, amely

ma húszéves. A legjobbakból lesznek a legrosszabbak. Ki a hibás? Az a förtelmes világ, melynek áldozatai. És különösképpen mi, katolikusok. Mivel mi vagyunk felelősek mindenért azért, hogy gyarló emberi szívünkben hordozzuk a megváltás fényét. Amilyen mértékben csökkentjük, vagy esetleg teljesen lefoglaljuk ezt a fényt, olyan mértékben járulunk hozzá a sötétség növekedéséhez. (Amely mértékben viszont hűségesek vagyunk hozzá, olyan mértékben hordozzuk Krisztussal együtt ezt a terhet.)

„Amikor azt hiszed, hogy ellenséged gyűlölöd – mondja Szent Ágoston -, leggyakrabban a testvéred az, akit gyűlölsz, és nem is tudsz róla.” Sokan azok közül, akik ellenségeinknek hiszik magukat, a valóságban sokkal közelebb állnak hozzánk, mint gondolnák vagy gondolnánk. Csodálatos erővel vágyakoznak ugyan az után az Isten után, akit mi is szeretünk, vagy nem szeretünk eléggé. Vajon ha jobban szeretnék, a többiek nem ismernék fel Őt? A hitnek csak egy bizonytalan karikatúráját ismerik, jelentés nélküli szertartásokat, kényelmes erkölcsöt. A modern világ arra tanította őket, hogy Isten az emberi agy szüleménye. Felborították a sorrendet: mintha az Actus purus, a Léttelenség tőlünk függene. Annyi érdemük azért van, hogy a premisszákból, amelyeket tanítottunk nekik, levonták a következtetést: a Reménytelenséget. Sajnos önmaguk pusztításában keresik Istent. Halhatatlan lelkük ösztöne, mely annak a keresettségnek az ösztöne, melyet legtöbbször hajdanán megkapott, az abszolútum felé hajtja őket, melyről azt hiszik, hogy nekik kell kitalálni, nem sejtve, hogy az már itt van, önmaguknál is jobban az övék, mivel az alkotta őket. Egy szent nyújtja felénk a kezét, egy szent, aki már megtalálta, amit keresnek: a delejes álomba merült hamis éjszakából, egyedül Keresztes Szent János éjszakája tudja kigyógyítani őket.¹⁴⁾

*

Levele, kedves Jean, „egy fejezetet zár le, amely a *Le Coq et Arlequin*nel kezdődött”. Ami engem illet, én visszatérek a *Logica Maior*hoz és a *Prima Philosophia*hoz, a perseitas négy fajtájának elméletéhez, a Quo és a Quod nagy vitájához.

J.

Meudon, 1926 január

JEGYZETEK

1

Ezt próbáltam megmutatni az *Art el scholastique*-ban (Művészet és skolasztika) (3. kiadás 1.sz.függelék) és a *Frontière de la Poésie*-ben (A költészet határai).

2

Vagy inkább az Eudémoszi etika szerzője: „Feltehetnénk a kérdést, hogy vajon pusztán szerencse kérdése az, ha valaki pont azt kívánja, amit kell, és akkor, amikor kell. Gondolkodás, habozás, vagy mások véleményének kikérése nélkül, pont azt gondolja és akarja, ami a leghelyesebb. Mi okozza ezt, ha nem valami jó csillagzat? De mit is jelent ez utóbbi, és hogyan származhatnak belőle ilyen szerencsés indíttatások? Itt meg kell kérdeznünk, hogy mely felsőbb törvény irányítja a lélek mozgását. Világos, hogy Isten, aki a világ irányítója, a léleknek is irányítója. Minden dolognak ő a mozgatója, és jelen van mibennünk is ... Az értelem irányítója nem maga az ész, hanem valami, ami nála feljebbvaló. Mi az, ami az ész és az értelem fölött áll, ha nem Isten? Ezért mondták a régiek: Boldogok, akik habozás nélkül képesek a jót cselekedni. Ez nem az ő akaratuk műve, hanem egy olyan princípiumé, amely bennük van, és amely értelmük és akaratuk fölött áll ... Egyesek, valamely isteni sugallat hatására még a jövőt is képesek előre látni.”

Nem csak a régi filozófusok ismerték el Istennek ezt a sajátos mozgató tevékenységét a természetes rendben, hanem a teológusok is. Ide másolom Garrigou-Lagrange atya táblázatát, melyben az isteni mozgásba hozatal különböző módozatait írja le (*La Vie Spirituelle*, 1923. július. 419.o.).

Szellemünk Isten által jön mozgásba

a természetes rendben	a természetfölötti rendben
- hogy a boldogságra törekedjünk általában	- hogy Istenhez mint végső természetfölötti célunkhoz forduljunk
- hogy elhatározzuk magunkat valamilyen valós vagy látszólagos jóra, és pedig valamilyen sajátos, például költői vagy filozófia ihlet révén	- hogy elhatározzuk magunkat a belénk öntött erények használatára és pedig egy sajátos inspiráció hatására, melyre a Szentlélek adományai tesznek fogékonyá minket

Gyakran elfelejtjük, hogy az ideák és *megjelenítéseik* a költő számára mindössze eszközök, jelek. Egyik este Ön azt mondta nekünk, hogy az emberek csaknem mindig tévednek, amikor megítélik a verseket: a *tiszta* vers olyan, mint a kristály, a *homályos* pedig olyan, mint az achát. Az emberek csodálják az előbbit, mivel amit azon keresztül látnak, felismerhető számukra. Az utóbbit pedig elvetik, mert azon keresztül semmit nem tudnak felismerni. Ha mégis csodálják, az azért van, mert olyan érzeteket vagy árnyakat vesznek észre benne, melyek emlékeztetik őket valamire. Pedig amit nézni kell, az az anyagnak és a formának a tisztasága és a benne tükröződő Lélek.

„A szoros értelemben vett Cselekvés (agibile), ahogy a skolasztikusok értették, képességeink *szabad használatát*, vagy szabad akaratumk gyakorlását jelenti, nem az általunk létrehozott dolgokhoz és művekhez viszonyítottan, hanem a szabadságunk használatára vonatkoztatva ...

Ezzel szemben a Csinálás (factibile), melyet a skolasztikusok *termékeny cselekvésnek* definiáltak, nem arra vonatkozik, hogy hogyan használjuk a szabadságunkat, hanem *kizárólag a létrehozott dologra vagy műre*, önmagában véve.

A *termékeny cselekvés* akkor helyes és jó, ha megfelel a létrehozandó mű szabályainak és sajátos céljának. Amit pedig el akar érni, az az, hogy a mű önmagában jó legyen. A Csinálás tehát valamilyen különleges, mindentől független, önmagában vett célra irányul, és nem az emberi élet közös céljára. A létrehozott mű sajátos tökéletesedését és javát szolgálja, nem a tevékenységet végző emberét.

A Csinálás a Művészet birodalmába tartozik, a szó legegységesebb értelmében.” (*Art et scolastique*)

Engedje meg, hogy elismételjem, amit már máshol leírtam: „A művészet célját alapjaiban kell helyreigazítani. Őrizkedni kell nem csak az olcsó siker vonzásától, hanem számos, sokkal rafináltabb kísértéstől is, valamint a belső erőfeszítés legkisebb mértékű lanyhulásától. Sötét éjszakákon keresztül kell vezetnie az útnak, állandó megtisztulások közepette, szándékosan el kell hagyni a termékeny vidékeket a sivár, bizonytalansággal teli helyek kedvéért. Egy bizonyos rendben és egy különleges szempontból: nevezetesen a „csinálás” rendjében és a műalkotás szempontjából alázatosnak, nagylelkűnek, okosnak, feddhetetlennek, erősnek, mértékletesnek, egyszerűnek, tisztának és ártatlannak kell lenni. Hasonlóképpen szívesen üt meg erkölcsi tónust a művész, amikor művészetéről beszél vagy ír; és világosan tudja, hogy van egy erény, amelyet

őriznie kell.”^a Miről is beszélek? Ezzel kapcsolatban idéztem Önt: „Lakik bennünk egy angyal, akit állandóan megbotránkoztatunk. Vigyáznunk kell erre az angyalra! Jól rejtse el a csodatévő képességét, mert ha megtudják, hogy küldetésed van, kitépik a nyelvedet és leszedik a körmöd.”^b

6

Engedje meg, hogy ide másoljak néhány bekezdést Surin atyának, a nagy lelki vezetőnek egyik leveléből, aki Loudunben ördögöket űzött ki a megszállottakból, és maga is megszállott volt húsz éven át.^c Így ír jezsuita rendtársának, Attichy atyának Rennes-be:

„... Legutóbbi levelem óta nem éppen olyan lelkiállapotban vagyok, mint azt előre elterveztem magamnak, hanem inkább olyanban, amit a Gondviselés tervezett el a lelkem számára. Már nem Marennes-ben, hanem Loudunben vagyok, itt kaptam meg az Ön levelét. Nemrég óta állandó párbeszédben állok az ördögökkel, az ebből szerzett tapasztalataimat túlságosan hosszadalmas lenne ecsetelnem Önnek, de ezeknek köszönhetően mindennél jobban alkalmam nyílt megismerni és megcsodálni az Isten jóságát. Erről szeretnék Önnek mondani valamit, és még többet is mondanék, ha még titoktartóbb lenne.

Harcba szálltam a pokol leghatalmasabb és leggonoszabb örödgei közül négygel, én, akinek Ön is ismeri a gyengeségeit. Isten megengedte, hogy a harc annyira kemény legyen, a találkozások pedig oly gyakoriak, hogy maga az ördögűzés csak elenyésző része mindezeknek: az ellenség titokban fedte fel magát, éjjel is, nappal is, és ezer különböző módon. Elképzélheti, micsoda gyönyörűség, amikor az ember egyedül Isten kegyelmére van utalva. Erről nem is mondok többet, pusztán arra kérem, hogy állapotomat ismerve, találjon alkalmat az értem való imára. Most már ott tartok, hogy három és fél hónapja mindig tevékenykedik a közelemben az ördög. Odáig fajultak a dolgok, hogy Isten azt is megengedte – gondolom, a bűneim miatt -, amit eddig még nem látott az Egyház: hogy szolgálatom teljesítése közben az ördög a megszállott személy testéből az enyémbe átköltözvén, dühöngő örült módjára rám támadjon, földhöz vágjon, rázzon, szemmel láthatóan átjárjon, így tartván megszállva több órán keresztül. Nem tudom elmondani, hogy mindezen közben mi zajlik le bennem: hogyan egyesül ez a lélek az enyémmel anélkül, hogy megfosztana öntudatomtól és lelkem szabadságától. Mindazonáltal mégis olyan, mintha egy másik énemé válna, mintha két lelkem lenne, melyek közül az egyik félrehúzódva nézi, hogy veszi el tőle a betolakodó másik a testét és működteti a szerveit. A két lélek harctere a test, melyben mintha kettéosztódott volna a lélek. Az egyik azt gondolja, hogy az ördög játékszere lett, a másik pedig hogy

---

^a *Art et scolastique*

^b *Le Coque et l'Arlequin*

^c Az örültség határán érezte magát. De a megszállottságát illetően én inkább hiszek az ő tanúságának, mint a pszichiáterek feltételezéseinek, akik utólag tanulmányozták az ő esetét.

mozdulatai a sajátjai illetve Istentől jövők. Mindezenközben – Isten jóságos irgalmából – nagy békességet, örömet és édességet érzek, anélkül, hogy ismerném annak az iránta való szélsőséges gyűlöletnek és viszolygásnak az okát, melytől szabadulni akarván olyan zabolátlanságokra vetemedek, hogy megütköznek, akik látnak. Másrészt szomorúság is van bennem, mely az ördögökéhez hasonlatos siralmakra és kiáltásokra fakaszt. Egyik lelkemben – amelyik idegen ugyan, de mégis enyémnek tűnik – átérzem a kárhozát állapotát, félek tőle, és átjár a kétségbeesés. A másik lelkem – amelyik teljes bizalommal van Isten iránt – kineveti ezeket az érzéseket és átkozza azt, aki mindezt okozza. Sőt úgy érzem, hogy még a kiáltások is, amelyek elhagyják ajkamat, ettől a két lélektől származnak, és csak nehezen tudom eldönteni, hogy az öröm vagy az engem betöltő szélsőséges düh következményei. Azok a rángások, melyek akkor jönnek rám, amikor az Oltáriszentséget ki akarják szolgáltatni nekem, úgy tűnik, szintén innen erednek: egyrészt borzadok a jelenlététől, mert elviselhetetlen számomra, másrészt pedig szívből jövő édes hódolat jár át; és nem tudom, melyik lélek produkálja őket, és nem tudom visszatartani sem. Amikor az egyik lélek arra a mozdulatra készítet, hogy keresztet rajzoljon a számra, a másik hirtelen eltéríti a kezemet, fogaimmal megragadja az ujjamat, és gyűlölettel beleharap. Az imádság ezekben a pillanatokban a legkönnyebb és legnyugalmasabb számomra. Miközben testem a földön vonaglik, és az egyház szolgálói úgy beszélnek hozzám, mint egy ördöghöz, átkot zúdítanak a fejemre, én mindeközben el nem tudom mondani, hogy mekkora gyönyörűséget érzek: ördöggé lettem, de nem Isten elleni lázadásból, hanem szerencsétlenségemben. Ez két dolgot mutat meg nekem: milyen állapotba juttatja a bűn az embert, és hogy a lelkem, mely minden rámozdított átkot magára vesz, képes lenne tönkretenni saját magát nincstelenségében ... Mekkora kegy megtapasztalnom, hogy milyen állapotból emelt föl engem Jézus Krisztus, és éreznem szeretetének nagyságát! Nem hallomásból tudni mindezt, hanem magának ennek a nyomorúságos állapotnak a megismerése által! És milyen jó, hogy miközben benne vagyok ebben a szerencsétlenségben, meg is tudom köszönni annak a jóságát, aki fáradságos munkával megszabadított belőle! Hát így vagyok én mostanában, majdnem minden nap. Sokan vitatkoznak arról, *et factus sum magna quaestio* (és nagy kérdéssé váltam), hogy megszállottság-e ez vagy sem, és hogy lehetséges-e, hogy az evangélium szolgálói ilyen kínos helyzetbe kerüljenek. Egyesek azt állítják, hogy ez Isten büntetése bizonyos illúzióim miatt; mások mást mondanak, én pedig úgy gondolom, ahogy leírtam, és nem cserélnék senkivel, mivel szilárd meggyőződésemmel, hogy nincs annál jobb, mint amikor szélsőségekre egyszerűsödünk ..." ^d

---

^d Ennek a levélnek a szövegét Lariche abbé munkájából vettem: *Études sur les possessions et sur celle de Loudun en particulier*. Paris, Henri Plon, 1859.

Az ember szíve – mondja Freud – mély és szeméttel van tele. Nem, Pascal beszél így.

Gide legfőbb gyengéje, hogy nem hiszi el, hogy ezek a helyek valójában mélyebbek a többinél. Így aztán csak sík vidékekre merészkedik. Az ördögben való hit helyes. Viszont ezek után összekötni az eget a pokollal, az pontosan az ördög tagadását jelentené.

„Az Egyház – mondja Bossuet – Jézus Krisztus, de a kiáradó és továbbadott Jézus Krisztus.” „Az Egyház misztériuma – írta Clerissac atya^e – lényegében ennek a két szónak az egyenlőségében és felcserélhetőségében áll: Krisztus és Egyház. Ez rávilágít minden Egyházzal kapcsolatos teológiai axiómára. Például: *az Egyházon kívül nincs üdvösség* valójában azt jelenti, hogy *Krisztuson kívül nincs üdvösség*”.

Az Egyház látható és hatalmas. Minden megkeresztelt beletartozik: élő tagként, ha birtokában van a kegyelemnek, élettelenül, ha elveszítette a szeretetet. De magában hordozhatja még bele nem tartozó élő tagokként a kegyelem állapotában lévő meg nem keresztelteket, akik láthatatlan módon egyesültek lelkével, noha valamilyen tévedés folytán még nem találtak rá az igaz hitre. Így hát mindaz, ami Istentől való, az Egyháztól is való.

A szentek is kiterjesztik imájukat. Így akart Szent Gertrúd is összegyűjteni minden szeretetet Krisztus számára:

„Másik alkalommal, amikor vízkereszt ünnepén az evangéliumban olvastuk: 'És térdet hajtván imádták őt', annyira föllelkessedett a napkeleti bölcsek példáján, hogy lelkében fölklet, és nagy buzgalommal s a legalázatosabb hódolattal az Úr lábaihoz borult imádatra mindannak a nevében, ami csak létezik az égben, a földön és az alvilágban. De mivel semmi Istenhez méltó ajándékot nem talált, elkezdte körbeszaladni az egész teremtett világot aggodalmában, hogy keressen valamit, amit igazán oda lehet ajándékozni az ő egyetlen Szerelmesének. Lángoló szerelemtől és buzgó vágytól hajtva szaladt-szaladt, de csak megvetendő dolgokat talált, megvetendőnek ítélve minden teremtményt, nem lévén azokban semmi, ami a Megváltó dicsőségét növelhetné. Ám ő mégis

---

^e *Le Mytere de l'Eglise*

mohón reájuk vetette magát, hogy elvigye azokat Annak, akit minden teremtménynek szolgálnia kell.

A szívébe rejtette tehát mindazt a gyötrelmet, fájdalmat, félelmet és szorongást, amelyet a teremtmények elszenvednek – nem a Teremtő dicsősége miatt, hanem emberi gyengeségükből kifolyólag – és odaajándékozta az Úrnak mint különleges mirhát. Azután összegyűjtötte a képmutatók, farizeusok, eretnekek és más hasonlók által színlelt álszentség és magamutogató ájtatoskodás minden fajtáját, és úgy nyújtotta oda az Úrnak, mint kellemes illatú tömjénáldozatot. Harmadik ajándékként pedig megpróbálta összeszedni a megannyi teremtmény által fölöslegesen elpazarolt természetes érzelmet, sőt a hamis és tisztátalan szerelmet is, hogy értékes aranyként odaadja Istennek. Szeretetének izzásában, mellyel megpróbálta mindezeket a dolgokat Szerelmesének dicsőségébe visszavinni, ezek a nyomorúságos adományok olyanná lettek, mint az olvasztókemencében a salaktól megtisztult arany. Ilyen csodálatos értékekkel fölruházva adta át őket az Úrnak.” (*Le héraut de l'Amour divin*, IV.kötet, 6.fejezet – Az isteni szeretet hírnöke).

11

Később alkalmam nyílt részletesebben kifejtteni az úgynevezett zsidókérdésről vallott nézeteimet. V.ö.: *L'impossible antisemitisme*. In: *Questions de conscience*. (Az antiszemizmus képtelensége a Lelkiismereti kérdések-ben), majd ugyanez néhány kiegészítéssel a *Ransoming the Time*-ban: *The Mystery of Israel és Answer to an Unnamed* (Az idő megváltásában: Izrael misztériuma és Válasz egy névtelennek); *Les Juifs parmi les nations* (A zsidók a nemzetek között) átdolgozva és kibővítve az amerikai kiadásban: *A Christian Look at the Jewish Question* (A zsidókérdés keresztény szemmel) – később ezeket a tanulmányokat a *Le Mystere d'Israel*-ben (Izrael misztériuma) gyűjtötték össze; és a *Pour la justice* (Igazságot!) néhány fejezete.

12

Részlet az *Écho de Paris* 1925. május 11-i számából: „Egyszeriben Schrameck úr lett az, akinek benyújtották a számlát; ezer torok skandálta fáradhatatlanul: Ábrahám, Hú! Hú!”

13

„Egy megtért marokkói zsidó (Samuel de Fez rabbi) 1070 körül írt egy himnuszt: *De Adventu Messiae Praeterito* (A Messiás elszalasztott eljövételéről), melyben az isteni eredet bizonyítékának veszi azt a tényt, hogy a Zsinagóga költészete átmentődött az Egyházba, aki a Próféták által kért Új és Egyetemes Ének egyedüli megéneklője.” (H. Clerissac: *Le Mystere de l'Eglise*).

V.ö.: Dom Rabory, „A keresztény ének mint a kereszténység isteni eredetének bizonyítéka”, *Univers*, 1912. július 10.

14

És néha milyen gyorsan, Ön ezt jól tudja. Példa rá egy nem is olyan régi boldog-tragikus eset. Isten ekkor olyan volt, mint a zsákmányát az égbe ragadó tolvaj.

Fordította: Varsányi Luca

FLORILEGIUM

A recski „mise”

Dr. Varga József jogász, a bécsi Európa-ház igazgatója:

Két olyan dolgot is szeretnék megemlíteni, amelyek számomra, számunkra pozitív eredményt jelentettek, mert segítettek bennünket abban, hogy tisztán, szennyfolt nélkül vészeljük át ezt a hosszú időt. Az egyik, hogy ebben a táborban életre szóló barátságok születtek. Olyan barátságok, amelyek kint alig kötődhetnek. Hiszen ott bent olyan körülmények között is vállalni kellett a másikat, amelyeknek súlyos következményei lehettek, és voltak is. A másik pedig, és ez is rendkívül fontos, az internálótábor, főképpen Recsk, az emberismeret gyakorlólhelye volt. Három évig nem lehetett álarcban követ törni. Előbb-utóbb színt kellett vallani, és bizonyos személyeknél már az ötödik mondat után éreztük, megbízhatunk-e benne, vagy miért csinálja éppen azt, amit csinál. Például minden vasárnap délután összeültünk a priccsen, ez volt általában a szabad időszak, én majdnem teljesen kívülről tudtam a mise szövegét és ezt elmondtam. Sőt, azt hiszem, még azt sem mesélte el senki, hogy hosszú ideig féltve őriztünk magunknál egy corpust (szentostyát), amelyet az egyik jezsuitától kaptam, mielőtt elindultunk volna Recskre. A tőle kapott kis darab szentostyát egy fehér zsebkendőben őriztem majdnem a szabadulásomig. Amikor a büntetőtáborba kerültem, akkor átküldtem valakinek, de sajnos útközben elveszett, ha egyáltalán volt még belőle valami. Tehát ennek a kis kenyérdarabkának a színe alatt rejtőző Krisztus még a hitetlenek számára is védelmet, biztatást és erősítést jelenthetett, ha azok őszintén kívánták és kérték.

*

- Mi érintett meg téged oly mélyen és erősen?
Aykler Zsigmond egykori csendőrtiszt:
- A vasárnapi mise. Varga József elmondotta a misét vasárnap délutánonként. Csak akkor volt munkaszünet. A barakkban az alsó priccsen, hátul ült. Előtte és mellette ültek, akik hallgatták. A barakk két hosszanti falán helyezkedtek el a priccsok. A két priccs-sor közötti úton sétáló ávós nem láthatta őt, halkán beszélt, tehát nem is hallhatta. Egyáltalán nem tűnt fel, még a besúgók

sem vették észre. Valaki még Kistarcsáról magával hozott egy parányi ostyatöredéket, ezt megérintettük az ujjunkkal, s az ujjunkat pedig a nyelvünkkel. Így áldoztunk. Az ostyával együtt sikerült Sík Sándor „Dicsőség, békesség” című imakönyvét is becsempészni, amely kézről kézre járt azok között, akik ismerték egymást. Szinte csodával határos, hogy egyetlen kutatásnál sem került elő, pedig nehéz volt feltűnés nélkül olvasni és nehéz volt észrevétlenül továbbadni is.

(Győrffy László: Tiroli muskátli magyar erkélyen. Huszonegy beszélgetés nyugati magyarokkal. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 1998. 28., 92.p.)